

Vēlētāju aktivitātes samazināšanās cēloņu un to ietekmējošo faktoru izvērtējums

1.posms

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**

2022

Saturs

Pārskats par iepriekš veiktiem pētījumiem par dalību vēlēšanās	3
Racionālās izvēles teorija	4
Institucionālie faktori	5
Politiskie faktori	6
Sociotropiskie faktori	7
Sociālie ekonomiskie faktori	8
Attieksmju faktori	9
Bioloģiskie, psiholoģiskie un meteoroloģiskie faktori.....	9
Pētījumi par vēlēšanu līdzdalību Latvijā.....	10
Ekspertu izteikumi par līdzdalību pašvaldību vēlēšanās 2021.gadā.....	12
Politikā	12
Citi viedokļu līderi	19
Valsts reģistros esošo datu analīze.....	22
Datu raksturojums	22
Līdzdalības musturs 2021.gada 5.jūnija vēlēšanās	23
CVK datu analīze	25
PMLP datu analīze.....	28
Secinājumi	32
Pārskats par padziļinātajām intervijām ar ekspertiem	34
Galveno atziņu kopsavilkums.....	49
Kvantitatīvi pārbaudāmās hipotēzes	50
Pārskats par padziļinātajām intervijām ar ekspertiem	51
Galvenās atziņas.....	51
Ekspertu ieteikumi līdzdalības kāpināšanai	54
Kvantitatīvi pārbaudāmās hipotēzes	55

Riska grupas un kvantitatīvi verificējamie pieņēmumi	56
Riska grupas	56
Hipotēzes	57
Pielikumi	59
Izmantotā literatūra	59
Grupu diskusiju dalībnieki	65

Pārskats par iepriekš veiktiem pētījumiem par dalību vēlēšanās

Par vienu no mūsdienu demokrātiju priekšrocībām tiek uzskatītas sabiedrības plašās līdzdalības iespējas politikas veidošanā, sākot ar iespējām gūt daudzveidīgu informāciju un paust savus uzskatus līdz pat nonākšanai vēlētas amatpersonas statusā. Tomēr plašāk izplatītā iesaistīšanās forma ir līdzdalība vēlēšanās.

Jau kopš Džordža Bingema Pauela grāmatas “Contemporary democracies” (Powell, 1982), kas tika izdota 1982.gadā, akadēmiskajā literatūrā (izmantotās literatūras saraksts ir iekļauts Pielikumā Nr.1.) ir nostiprinājies uzskats, ka līdzdalība vēlēšanās ir viens no svarīgākajiem demokrātijas veikspējas rādītājiem. Līdzdalība norāda uz saiknēm, kādas pilsoņi veido ar savu valsti un tajā izveidoto politisko režīmu, tā ir saistīta ar pilsoņu ieinteresētību politikā un var signalizēt par pilsoņu apmierinātību ar politiskā režīma darbības rezultātiem. Augsta līdzdalība netieši norāda, ka pilsoņi uzskata vēlēšanas par jēgpilnu veidu savu uzskatu paušanai un mērķu sasniegšanai. Savukārt zema līdzdalība nereti tiek uztverta kā režīma leģitimitātes vājināšanās pazīme, ļaujot vismaz retoriski apšaubīt to, cik spēcīgs ir ievēlēto amatpersonu mandāts rīkoties visas sabiedrības vārdā.

Ievērojami rāmāk uz vēlēšanu līdzdalību raugās daudzi racionālās izvēles teorijas ietvaros strādājošie zinātnieki, kas iespaidojušies no Entonija Daunsa vēsturiskā pētījuma “An economic theory of democracy” (Downs, 1957). Daunss uzskata, ka indivīdi rīkojas racionāli un katrā situācijā meklē savu labumu. Tas nozīmīgi ietekmē viņu rīcību vēlēšanās – pilsoņi nolemj doties uz vēlēšanu iecirkni tikai tad, ja nosacītais labums, ko viņi gūst no balsojuma, ir lielāks par izdevumiem, kas nepieciešami dalībai vēlēšanās. Šādos izdevumus veido, piemēram, ieguldītās pūles partiju un/vai kandidātu izvērtēšanā, ceļā uz vēlēšanu iecirkni pavadītais laiks utml. Tā kā atsevišķam vēlētājam ļoti reti ir iespējas izšķiroši ietekmēt vēlēšanu rezultātu, indivīdam nav racionālu iemeslu tērēt savus resursus nenožīmīgai darbībai. Atbilstoši Daunsa teorijai vēlēšanās nevajadzētu piedalīties gandrīz nevienam. Līdzdalība iegūtu racionālu pamatu, ja līdzdalības līmenis nokristos tik zemu, ka katrai atsevišķai balsij būtu reāla ietekme uz mandātu sadalījumu. Taču faktiski mēs novērojam, ka plaši sabiedrības segmenti tomēr piedalās vēlēšanās un atbalsta kādu no politiskajām alternatīvām. Šādu situāciju pieņemts dēvēt par balsošanas paradoks. Politoloģijā ir izkristalizējušies vairāki skaidrojumi šim paradoksam, kuri iezīmē vairākus desmitus faktoru, kuru ietekmē balsstiesīgās personas piedalās vēlēšanās (Cancela and Geys, 2016). Šajā nodaļā tiks aplūkoti svarīgākie no tiem.

Racionālās izvēles teorija

Racionālās izvēles tradīcijā strādājošie zinātnieki ir formulējuši vairākus apsvērumus, kuru dēļ racionāli, pašlabumu kalkulējoši indivīdi dodas pie vēlēšanu urnām. Pats Daunss norādīja, ka ieguvumu sarakstam ir pievienojama demokrātija: vēlēšanas ir demokrātijas neatņemama sastāvdaļa; virkne vēlētāju var piedalīties vēlēšanās, jo viņi augstu vērtē šādu politisko režīmu un caur dalību dod savu ieguldījumu tā pastāvēšanā. Tomēr šāds apsvērums neiztur kritiku. Ja reiz Daunss nesaredz katras individuālās balss izšķirošo lomu vēlēšanu procesā, tad nav īsti saprotams, kāpēc katra individuālā balss būs nozīmīga demokrātijas ilgtspējai.

Meklējot izeju no šī strupceļa, Raikers un Ordešūks (Riker and Ordeshook, 1968) iezīmēja citus individuālos ieguvumus, kas saistīti ar personisku gandarījumu no līdzdalības vēlēšanās, tā liekot pamatus vēlēšanu līdzdalības ekspresīvajām teorijām. Viens no plašāk pazīstamajiem un ietekmīgākajiem faktoriem, kurus akcentē ekspresīvās teorijas, ir dalība vēlēšanās kā pilsoņa pienākums, izpratni par ko indivīds iemanto politiskās socializācijas procesā. Atbilstoši šai teorijai līdzdalība vēlēšanās ļauj gūt gandarījumu par izpildīto pilsoņa pienākumu (Lewis-Beck et al., 2008; Blais, 2000). Cits pētījums paplašina gandarījuma gūšanas avotu klāstu un norāda uz sociālu, ne individuālu mērķu sasniegšanu balsošanas procesā, piemēram, tādu rīcībpolitikas mērķu sasniegšanu, kas ir būtiski sabiedrībai, taču ne konkrētajam indivīdam (Edline et al., 2007). Tāpat jāņem vērā, ka vēlēšanās biežāk piedalās tie pilsoņi, kuri ir izteikti norūpējušies par vēlēšanu iznākumu un balsu sadalījumu (Blais and Achen, 2019). Noteikts vēlēšanu iznākums šiem cilvēkiem ir ļoti nozīmīgs ieguvums, kas atsvēr nosacītos izdevumus, kas ir saistīti ar pārdomātu līdzdalību vēlēšanās.

Politiskā informētība tāpat sekmē līdzdalību vairākos veidos, turklāt visnotaļ plaši tiek uzskatīts, ka neinformēti pilsoņi daudz retāk piedalās vēlēšanās. Matsusaka (1995) apgalvo, ka varbūtība pilsonim piedalīties vēlēšanās pieaug līdz ar viņa pārliecību, ka viņš gatavojas atbalstīt vislabāko partiju vai kandidātu. Turklāt sliktāk informētie pilsoņi nav tik pārliecināti, ka viņi izdarīs pareizo izvēli, un atbilstoši mazākā Jaunuma teorijai (sk. tālāk) atturēsies no līdzdalības vēlēšanās. Ir arī konstatēts, ka informāciju par politiku aktīvāk iegūst tie pilsoņi, kuri nav izveidojuši partiju identitāti jeb ciešas psiholoģiskās saites ar kādu no partijām (Larcinese, 2000; Dalton, 2016).

Mazākā Jaunuma teorija (Ferejohn and Fiorina, 1974) akcentē indivīda vēlmi ar minimālu piepūli izvairīties no būtiski nepatīkamām sekām procesam, kuru šis indivīds var kaut nedaudz ietekmēt. Piemēram, ja pilsonis ir visnotaļ vienaldzīgs pret vairākām partijām, kas piedalās vēlēšanās, viņš racionāli pieņem lēmumu vēlēšanās nepiedalīties, jo ieguvumi no dalības nav īsti saskatāmi. Taču situācija mainās, kad starp vienaldzīgajām partijām parādās tāda organizācija, kuras rīcība var radīt attiecīgajam pilsonim izteikti nepatīkamus rezultātus. Šādā situācijā pilsonis jūtas spiests piedalīties vēlēšanās, lai izvairītos no maz ticama scenārija, ka nepatīkamā partija gūs panākumus ar vienas balss pārsvaru (Mueller, 2003).

Ja vairums racionālās izvēles tradīcijā strādājošo zinātnieku akcentē, ka indivīdi domā par nākotnes ieguvumiem, lemjot par dalību vēlēšanās, viena pētnieciskā strāva uzsver pagātnes lomu. Tās dalībnieki norāda, ka cilvēki vēro un vērtē citu cilvēku rīcību un cenšas atkārtot sekmīgākās stratēģijas un izvairīties no neveiksmīgajām (Kanazawa, 2000; Fowler, 2006).

Daudzi racionālās izvēles teorētiķi aplūko lēmumu piedalīties vēlēšanās strikti individuālā līmenī, faktiski ignorējot to, ka cilvēki vienlaikus ir dažādu grupu locekļi. Šo aspektu par atspēriena punktu izmanto virkne pētnieku, kas uzsver ieguvumus no balsojuma grupas līmenī (Uhlener, 1989; Lapp, 1999; Fieldhouse et al, 2020). Piemēram, izveidojoties sociālajai normai piedalīties vēlēšanās, attiecīgās grupas dalībnieki izjūt savstarpēju spiedienu ievērot šo normu (Grossman and Helpman, 2001), ko tikai pastiprina biežāka grupas iekšējā komunikācija (Goren and Bornstein, 2000).

Institucionālie faktori

Dažādu valstu salīdzinošajos pētījumos secināts, ka pilsoņu līdzdalību ietekmē dažādi institucionālie mehānismi, kas integrēti katras valsts vēlēšanu sistēmā.

Par vienu no plašāk zināmajiem līdzdalības institucionālajiem faktoriem ir uzskatāms attiecīgās valsts likumdošanā noteikts pienākums balsstiesīgajām personām piedalīties vēlēšanās. Džekmens (Jackman, 1987) konstatēja, ka līdzdalība parlamenta vēlēšanās valstīs ar obligāto līdzdalību pieauga par 13 procentpunktiem. Vēlākos gados veiktie pētījumi apstiprināja, ka obligātā līdzdalība paaugstina dalību par vismaz 10 procentpunktiem (Franklin, 1996; Birch, 2016). Tiesa, Norisa (Norris, 2002) norādīja, ka līdzdalības pieaugums ir drīzāk vērojams pieredzējušās demokrātijās, un izteica pieņēmumu, ka tas ir saistīts ar to, cik bargas ir sankcijas par nepiedalīšanos un cik rūpīgi tās tiek piemērotas. Sankciju esamības (bet ne to piemērošanas) ietekmi apstiprina arī citi pētījumi (Blais et al, 2003; Panagopoulos, 2008; Singh, 2021).

Mazāk zināms institucionālais faktors ir likumdevēja palātu skaits. Tiek uzskatīts, ka vienpalātas likumdevēja gadījumā līdzdalība vēlēšanās būs augstāka, jo pilsoņi uzskatīs šo par būtiskāku institūciju nekā divpalātu likumdevēju un tāpēc aktīvāk iesaistīsies tā sastāva izraudzīšanā (Jackman, 1987). Virknē pētījumu (Jackman and Miller, 1995; Fornos et al, 2004;) šāda saikne tiek apstiprināta, tomēr ir dzirdamas arī skeptiskas balsis (Blais and Carty, 1990; Radcliff and Davis, 2001; Wilford, 2017). Faktiski šo faktoru var paplašināt ar likumdevēja ietekmīgumu (Mezey, 1979; Chernykh et al, 2017), kuru dažādi pētnieki gan ir operacionalizējuši atšķirīgi.

Vēl viens institucionālais faktors ir saistīts ar valstī izmantoto vēlēšanu sistēmu. Tiek uzskatīts, ka vēlēšanu apgabali, kuros tiek izraudzīts lielāks deputātu skaits, veicina partiju vēlmi mobilizēt ne tikai minimāli nepieciešamo atbalstītāju skaitu (kā vienmandātu apgabalu gadījumā), bet iesaistīt plašākus segmentus, tā mēģinot panākt lielāku pārstāvniecību. Tas savukārt ir saistīts ar daudzveidīgāku kandidātu loku (Lijphart, 1994). Turklāt proporcionālās sistēmas mazina

līdzdalības psiholoģiskās barjeras, jo partiju iespējas iegūt minimāli nepieciešamo balsu skaitu ievērojami pieaug, salīdzinot ar mažoritārajām sistēmām (Selb, 2009). Ja agrīnie pētījumi industriāli attīstītajās valstīs (Jackman, 1987; Franklin, 1996) un Austrumeiropā (Kostadinova, 2003) apstiprināja proporcionālās vēlēšanu sistēmas paaugstinošo ietekmi, tad pētījumi Latīņamerikā šādu apstiprinājumu nesniedza (Fronos et al, 2004). Salīdzinoši nesens metapētījums (Stockemer, 2017) liecina, ka proporcionālās vēlēšanu sistēmas paaugstinošais iespaids tiek konstatēts retos gadījumos.

Balsttiesību iegūšanas vecums ir aplūkots dažos pētījumos, un tajos ir secināts, ka minimālā vecuma samazināšana ir panākusi pretēju efektu – līdzdalības līmenis ir krities (Blais and Dobrzynska, 1998; Franklin, 2004; Wagner et al, 2012). Tas ir skaidrojams ar gados jaunu personu kopumā mazāku interesi par politiku un līdzdalību vēlēšanās, kas savukārt gluži matemātiski samazina līdzdalības līmeni.

Institucionālo faktoru vidū pieminami arī dažādi vēlēšanu procedūras aspekti (vēlētāju reģistrācija; balsošanas dienu skaits; balsošanas procedūra; iecirkņu pieejamība utml.). Iedvesmojoties no racionālās izvēles teorētiķiem, tiek uzskatīts, ka šie procedūras aspekti var atvieglot vai sarežģīt indivīdu līdzdalību vēlēšanās jeb samazināt vai palielināt nosacītos izdevumus, kas saistīti ar balsošanu. Pētījumos ir fiksēta visai skaidra saikne starp automātiskām vēlētāju reģistrācijas kārtībām un augstāku līdzdalību, savukārt valstīs, kur indivīdiem pašiem ir jāveic darbības, lai viņi tiktu iekļauti vēlētāju reģistrā, līdzdalība ir zemāka (Ansolabehere and Konisky, 2006; Blais et al, 2019). Līdzdalību gan var censties paaugstinot, piedāvājot reģistrēšanos vēlēšanās uz vietas iecirknī, kas īpaši sekmē gados jaunāku personu līdzdalību (Grumbach and Hill, 2022), gan arī reģistrāciju tiešsaistē, kas sekmē arī ārpus valsts dzīvojošo pilsoņu dalību vēlēšanās (Garnett, 2019; Germann, 2021). Balsošana pa pastu ļauj risināt fiziskā attāluma problēmu un sekmē līdzdalību (Gronke et al 2007). Tehnoloģiskā attīstība ir pavērusi ceļu balsošanai internetā, taču drošības apsvērumu dēļ tā nav guvusi plašu izplatību pasaulē. Skopie dati par šo faktoru liek domāt, ka interneta balsošana būtiski nepalielina līdzdalību (Slovak and Vassil, 2016).

Politiskie faktori

Politisko faktoru vidū itin bieži ir minēts vēlēšanu nozīmīgums – jo tas ir lielāks, jo augstāka ir sagaidāma līdzdalība. Nereti šo nozīmīgumu nosaka, izmantojot otršķirīgo vēlēšanu teoriju (Reif and Schmitt, 1980). Dažkārt nozīmīguma noteikšanai izmanto arī vietu īpatsvaru likumdevējā, kas ir jāaizpilda attiecīgajās vēlēšanās. Neatkarīgi no operacionalizācijas vēlēšanu nozīmīgumam ir vērā ņemama ietekme uz līdzdalības (Stockemer, 2017).

Vēlēšanu nozīmīgums var būt saistīts ar to partiju skaitu, kuras virza kandidātus attiecīgajās vēlēšanās. Tomēr šeit var pastāvēt diametrāli pretēja cēlonība. No vienas puses, jo vairāk partiju piedalās, jo plašākas izvēles iespējas ir vēlētājiem, tā veicinot līdzdalību. Tāpat lielāks konkurējošo partiju skaits var netieši norādīt uz vēlēšanu nozīmīgumu. No otras puses, lielāks

kandidātu skaits nozīmē lielāku politiskās informācijas apjomu un lielākas grūtības izdarīt izvēli, īpaši jau tad, ja indivīdam ir neliela interese par politiku vai vāji attīstītas analītiskās iemaņas (Gunther, 2005). Empīriskie pētījumi par šiem faktoriem rāda pretrunīgu ainu, kas neļauj izdarīt viennozīmīgus secinājumus par to saikni ar līdzdalību (Cancela and Geys, 2016).

Pētījumos iezīmēta arī līdzdalības saikne ar vēlēšanu kampaņas izdevumiem, izdarot pieņēmumu, ka lielāki tēriņi nozīmē vairāk kampaņas aktivitāšu, ar kuru palīdzību tiek mobilizēti plašāki sabiedrības segmenti. Šo sakarību atrod daudzos pētījumos gan par ASV, gan par citām valstīm (Cancela and Geys, 2016; Trumm et al, 2017).

Sociotropiskie faktori

Līdztekus institucionālajiem faktoriem pētnieku uzmanību ir bieži piesaistījuši sociotropiskie faktori, kuru izpēti saskatāmi Kolumbijas skolas ietvaros 20.gadsimta pirmajā pusē. Par vienu no biežāk izmantotajiem sociotropiskajiem faktoriem uzskatāms sabiedrības attīstības līmenis. To parasti operacionalizē kā iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju, lasītprasmi vai izglītības izplatību sabiedrībā. Tomēr virknē pētījumu konstatēta vien neliela saikne ar šiem rādītājiem (Steiner, 2010).

Augsta ienākumu nevienlīdzība var gan samazināt līdzdalību, jo tā veicina mazāk turīgo segmentu atsvešināšanos no politikas, gan var arī palielināt to, vēlēšanas kļūst par vienu no nedaudzajiem instrumentiem nevienlīdzības samazināšanai un vēlēšanu nozīmīgums pieaug. Šobrīd empīriskie pētījumi vairāk rod atbalstu pieņēmumam par to, ka augsta nevienlīdzība mazina līdzdalību (Horn, 2011; Wilford, 2020).

Iedzīvotāju skaits valstī tiek raksturots kā viens no līdzdalības faktoriem, pieņemot, ka mazākas sabiedrības nereti ir viendabīgākas un tajās veidojas ciešākas saiknes starp pilsoņiem un viņu priekšstāvjiem, kas sekmē ne vien piederības sajūtu, bet arī sajūtu par spēju vairāk ietekmēt politiskos procesus. Arī empīriskos pētījumos šis pieņēmums gūst apstiprinājumu (Kostadinova, and Power, 2007). Daži pētījumi arī apstiprina balsstiesīgo personu kopuma neviendabīguma nozīmi – heterogēnākās kopienās līdzdalība vēlēšanās ir zemāka (Kaniovski and Mueller, 2006; Yamanura, 2011).

Pēdējos gados vairāki pētījumi ir veltīti korupcijas līmeņa saiknei ar līdzdalību, uzskatot, ka korupcija grauj uzticēšanos vēlēšanām amatpersonām un politiķiem kopumā, tā mudinot mazāk piedalīties vēlēšanās. Empīriskie pētījumi kopumā apstiprina šādu pieņēmumu (Stockemer et al, 2013).

Līdzdalību vēlēšanās sekmē arī apkārtējā sabiedrība. No vienas puses, indivīdi var izjust zināmu spiedienu piedalīties vai nepiedalīties (atkarībā no politiskās situācijas). No otras puses, indivīda sociālo kontaktu lokā var cirkulēt vērtīga informācija par politiku, kas ļauj vienkāršot politiskās izvēles (Gerber et al 2008).

Sociālie ekonomiskie faktori

Viens no pētījumos biežāk konstatētajiem sociāli ekonomiskajiem faktoriem ir balsstiesīgo personu vecums. Kopumā jaunāka gadagājuma cilvēki ievērojami retāk piedalās vēlēšanās (Verba and Nie, 1987; Smets, 2012). Tas nereti tiek skaidrots ar atšķirīgām jauniešu prioritātēm attiecīgajā vecuma posmā un ar mazāku informētību par to, kā funkcionē sabiedrības pārvaldes sistēma, kaut vairāki neseni pētījumi liek apšaubīt šos plaši izplatītos skaidrojumus (Hart and Youniss, 2018; Holbein and Hart, 2020). Lai gan jaunieši mēdz būt aktīvi pirmajās vēlēšanās pēc balsstiesīgā vecuma sasniegšanas, tālākai vēlēšanu līdzdalībai ir tendence būtiski sarukt. Tas gan nav tik raksturīgi jauniešiem, kuri turpina dzīvot kopā ar vecākiem vai saviem vienaudžiem, kuri piedalās vēlēšanās (Kudrnac and Lyons, 2017). Arī gados jaunu kandidātu virzīšana sekmē jaunatnes mobilizēšanos vēlēšanām (Pomante and Schraufnagel, 2015).

Agrīnie pētījumi par politiskās rīcības atšķirībām starp dzimumiem konstatēja, ka sievietes ievērojami mazāk piedalījās vēlēšanās (Almond and Verba, 1963; Verba and Nie, 1987). Tas tika skaidrots ar vēlēšanu tiesību vēlīno piešķiršanu sievietēm, kā arī ar sieviešu izglītības līmeni un citiem politiski nozīmīgajiem resursiem viņu rīcībā (Norris, 2002). Tomēr 21.gadsimtā šīs atšķirības pieredzējušajās demokrātijās ir izzudušas, turklāt sievietes pat kļuvušas nedaudz aktīvākas balsotājas nekā vīrieši (Bauregard, 2018).

Virkne pētījumu atspoguļo vēlēšanu līdzdalības saistību ar iedzīvotāju ienākumiem: personas ar zemākiem ienākumiem parasti retāk gan piedalās vēlēšanās, gan izmanto citas politiskās līdzdalības formas (Brady, Verba and Schlozman, 1995; Jensen and Jespersen, 2017). Tomēr akadēmiskajā vidē nav vienprātības par to, cik universāla ir šī tendence. Dažos pētījumos konstatēts, ka sabiedrībās ar augstu ienākumu nevienlīdzību līdzdalības atšķirības starp ienākumu grupām ir niecīgas (Jensen and Jespersen, 2017). Tas tiek skaidrots ar partiju klientelistiskajām stratēģijām, kas ir īpaši pievilcīgas mazāk turīgajiem sabiedrības locekļiem. Savukārt vairākos pētījumos par pārtikušajām, industriāli attīstītajām valstīm apstiprināta sabiedrības turīgāko segmentu aktīvāka līdzdalība vēlēšanās (Gallego, 2015). Šo savukārt skaidro ar mazāk pārtikušo segmentu sajūtu, ka esošā politiskā sistēma neaizstāv viņu intereses, kura savukārt veicina šo cilvēku atsvešināšanos no politikas.

Indivīda veselības stāvokļa saikne ar līdzdalību vēlēšanās vairāk ir pētīta 21.gadsimtā. Nopietnas veselības problēmas palielina indivīda izdevumus, kas saistīti ar dalību vēlēšanās (Söderlund and Rapeli, 2015). Turklāt veselības problēmas var samazināt personas rīcībā esošos finanšu resursus, ierobežot fizisko pārvietošanos un kognitīvās spējas, kā arī vājināt ticību savai politiskajai ietekmei, tādējādi slāpējot līdzdalību vēlēšanās (Denny and Doyle, 2007; Mattila et al, 2013).

Sekojošā racionalitātes apsvērumam, ir labāk saprotama izglītības nozīme vēlēšanu līdzdalībā. Personas ar augstāku formālās izglītības līmeni nereti apliecina augstāku interesi par politiku un tām ir lielākas kognitīvās spējas analizēt informāciju par politiku. Tas savukārt sekmē jēgpilnu dalību vēlēšanu procesā (Wolfinger and Rosenstone, 1980; Donovan, 2017).

Attieksmju faktori

Indivīda priekšstati par savu vietu un lomu sabiedrībā, kā arī attieksmes pret dažādiem sociālajiem un politiskajiem fenomeniem, kas veidojas politiskās socializācijas procesā, tiek bieži uzsvērti kā risinājums balsošanas paradoksam.

Par vienu no spēcīgākajiem līdzdalības faktoriem tiek uzskatīta indivīda interese par politiku. Tā veicina gan informācijas iegūšanu par politiku, gan arī spēju izdarīt motivētas izvēles (Brady et al, 1995; Denny and Doyle, 2008). Personas ar paaugstinātu interesi par politiku demonstrē labāku informētību un zināšanas par politiku, kas arīdzan sekmē līdzdalību vēlēšanās.

Interesi par politiku lielā mērā veicina ģimene. Ir konstatēts, ka vecāku izglītības līmenis un politiskās iesaistes līmenis sekmē bērnu līdzdalību vēlēšanās, politisko pilngadību sasniedzot (Gidengil et al, 2016).

Ģimene ir arī viens no faktoriem, kas stabilās demokrātijās veido indivīda identificēšanos ar kādu politisko partiju. Šāda identificēšanās esamība ir vēlēšanu līdzdalību veicinošs faktors (Huckfeldt and Sprague, 1992; Dalton, 2016). Partijiskā identificēšanās nodrošina noteiktu skatupunktu uz politiku. Tās ietekmē var pieaugt indivīda vēlme atbalstīt attiecīgo partiju vai tās virzītu kandidātu uz vēlēšanu amatu. Tā pastarpināti tiek sekmēta līdzdalība vēlēšanās.

Šāda identificēšanās var ietekmēt arī politiskās pašefektivitātes (angļu *political efficacy*) sajūtu jeb priekšstatus par indivīda ietekmi uz politiku un spēju atrisināt sev svarīgus jautājumus. Indivīdi ar augstāku pašefektivitāti aktīvāk piedalās vēlēšanās (Karp and Banducci, 2008). Tiesa, pašefektivitātes sajūtu ietekmē arī individuālā pieredze ar politiku un sabiedrības pārvaldes sistēmu darbības efektivitāti. Šī pieredze, savukārt, palīdz veidot (vai graut) uzticēšanos dažādām institūcijām. Pētījumi liecina, ka indivīdi ar lielāku politisko uzticēšanos aktīvāk piedalās vēlēšanās (Kaase, 1999; Grönlund and Setälä, 2007). Tāpat jāuzsver, ka līdzdalību sekmē uzskats, ka vēlēšanām ir nozīme un ka ir būtiski, kurš gūs panākumus/uzvaru vēlēšanās.

Bioloģiskie, psiholoģiskie un meteoroloģiskie faktori

Balstoties mūsdienu dabaszinātņu sasniegumos, sociālās zinātnes arvien biežāk pievēršas bioloģisko faktoru lomai cilvēka uzvedībā. Šī tendence ir saskatāma arī vēlēšanu līdzdalības pētījumos.

Iedzimtību un ģenētisko faktoru lomu sākotnēji pētīja, izmantojot dvīņu politisko rīcību. Šie pētījumi uzrādīja vērā ņemamu bioloģisko faktoru nozīmi, neraugoties uz socializācijas

procesiem tālākajā dzīves laikā (Loewen and Dawes, 2012), skaidrojot aptuveni pusi atšķirību līdzdalības lēmumā (Aarøe et al 2021). Vēlākos pētījumos vēlētāju uzvedības atšķirības tika analizētas, izmantojot gēnu analīzi. Tajos tika gūti šķietami pretrunīgi secinājumi, ka līdzdalība vēlēšanās ir saistīta ar tiem pašiem gēniem, kuri ir saistīti ar sasniegumiem izglītībā un kognitīvajos testos (Aarøe et al 2021) vai agresīvu rīcību (Fowler and Dawes, 2008).

Līdzdalība vēlēšanās tiek saistīta arī ar secību, kādā bērns piedzimis ģimenē. Balstoties uz teoriju par uzmanības resursiem ģimenē (Sulloway, 1996), ir veikti pētījumi, kuros konstatēts, ka vecākie bērni ģimenē biežāk piedalās vēlēšanās (Bratsberg et al, 2022).

Indivīdu personības pamatiezīmes tiek uzskatītas par relatīvi stabilām dzīves laikā. Viens no pazīstamākajiem to konceptualizācijas un mērīšanas instrumentiem ir “lielā piecinieka” teorija un ar to saistītie testi (Fiske, 1949; Norman 1963). Šī teorija ir izmantota, lai analizētu vēlēšanu līdzdalību. Pētījumi vedina domāt, ka vislielākā paaugstinošā ietekme uz līdzdalību uz tādām personības iezīmēm kā apzinīgums un ekstravertums (Gerber et al, 2011; Weinschenk, 2017).

Laika apstākļi veido zināmu daļu no balsošanas procesa individuālajām izmaksām, tāpēc arī to saiknei ar vēlēšanu līdzdalību ir pievērsta pētnieku uzmanība. Būtu sagaidāms, ka nokrišņiem bagāti laika apstākļi samazinās līdzdalību. Tomēr empīriskie pētījumi atklāj neviendabīgu ainu, Amerikas Savienotajās Valstīs (Gomez et al, 2007) un Nīderlandē (Eisinga et al, 2012) konstatējot zināmu lietūs negatīvo ietekmi, bet lietum neradot ietekmi uz līdzdalību Zviedrijā (Persson et al, 2014).

Pētījumi par vēlēšanu līdzdalību Latvijā

Šis kopsavilkums liecina, ka vēlēšanu līdzdalība ir plaši pētīts temats ārpus Latvijas. Vairāku gadu desmitu laikā ir iezīmējies plašs faktoru loks, ar kuru ir saistīts šķietami vienkāršais lēmums piedalīties vai nepiedalīties vēlēšanās. Metapētījumi, kas veikti pēdējos 10-15 gados, liecina, ka nozīmīgāko līdzdalību palielinošo faktoru vidū ir: indivīda cienījamāks vecums; indivīda augstāks izglītības līmenis; indivīda ienākumi; vecāku ienākumi; diskusijas par politiku ģimenē; interese un informētība par politiku; līdzdalība iepriekšējās vēlēšanās; pilsoņa pienākuma sajūta; uzskats, ka vēlēšanās ir nozīme; identificēšanās ar kādu politisko partiju; apzinīgums kā personības iezīme; obligātā līdzdalība vēlēšanās (Smets and van Ham, 2013).

Savukārt tikpat kā nav veikti akadēmiski pētījumi par vēlēšanu līdzdalību Latvijā, kuri būtu publicēti recenzētos avotos. Par tuvāko šai problemātikai ir uzskatāma Lilitas Seimuškānes un Ingas Vilkas (Seimuškāne un Vilka, 2012) raksts par vietējiem referendumiem, kurā minēti iemesli, kas attur no plašākas līdzdalības vēlēšanās – zema uzticēšanās politiķiem; ticības trūkums pārmaiņu iespējamībai; intereses trūkums par politiku un citas prioritātes dzīvē.

Lai skaidrotu iemeslus dalībai vai atteikumam piedalīties vēlēšanās, Centrālā vēlēšanu komisija (CVK) ir daudzus gadus pasūtījusi pēcvēlēšanu aptaujas, kuras ir pieejamas CVK mājas lapā.

Izmantojot respondentu pašvērtējumus, pēdējo 12 gadu laikā par biežāk minētajiem iemesliem pašvaldību vēlēšanās kļuvuši:

- Piemērotu sarakstu/kandidātu trūkums
- Balsošanas bezjēdzīgums
- Neticība savai ietekmei uz politiku
- Uzticēšanās trūkums
- Aizņemtība, laika trūkums
- Neatrašās savā dzīvesvietā

Mērot sabiedrības noskaņojumu pēc Saeimas vēlēšanām kopš 2010.gada, atklājas visnotaļ līdzīga līdzdalības atteikuma iemeslu aina:

- Atrašanās ārpus Latvijas
- Ticības trūkums pozitīvām pārmaiņām
- Piemērotu sarakstu/kandidātu trūkums
- Balsošanas bezjēdzīgums

Ir samazinājies to respondentu īpatsvars, kuri nesaskata balsošanas jēgu, taču mērījumos ir parādījusies jauna kategorija – ticības trūkums pozitīvām pārmaiņām, kurā, iespējams, tiek iekļauta daļa to atbilžu, kuras iepriekš nonāca vēlēšanu bezjēdzīguma kategorijā. Tāpat samazinājies to respondentu īpatsvars, kuri norāda uz uzticēšanās trūkumu. Tomēr šajos pētījumos nav padziļināti analizēta šo atbilžu saikne ar dažādiem akadēmiskajā literatūrā izkristalizētiem vēletāju uzvedības faktoriem.

Ekspertu izteikumi par līdzdalību pašvaldību vēlēšanās 2021.gadā

Reaģējot uz straujo līdzdalības kritumu, kas iezīmējās 2021.gada pašvaldību vēlēšanās, virkne politiķu un viedokļu līderu publiski pauda savus priekšstatus par kritumu, tā cēloņiem un nozīmi. Tālāk ir apkopoti šie paudumi, strukturējot tos divās grupās – politiķi un citi viedokļu līderi.

Politiķu vidū biežāk minētais šķērslis līdzdalībai vēlēšanās bija pandēmijas ietekme – noteiktie ierobežojumi un nogurums no tiem, kā arī bažas inficēties ar kovidu. Šo šķērslī minējuši kā nacionālā līmeņa pozīcijas partiju, tā opozīcijas partiju pārstāvji. Valdības slikto darbu un vilšanos politiskajā elitē biežāk pieminējuši opozicionāri. Savukārt labos laika apstākļus, kas atturējuši cilvēkus no balsošanas, minēja tikai pozīcijas pārstāvji. Taču partijas ar lielāko atbalstītāju pulku ārpus Rīgas atzīmēja administratīvi teritoriālo reformu kā līdzdalības mazinātāju.

Citi viedokļu līderi norādīja uz administratīvi teritoriālo reformu kā šķērslī līdzdalībai, ņemot vērā paplašinātās novadu robežas, zemu apmierinātību ar politiķu darba rezultātiem un priekšvēlēšanu kampaņas trūkumu Rīgā.

Politikā

Egils Levits, valsts prezidents

Zemā vēlēšanu aktivitāte pašvaldību vēlēšanās nav saistīta ar silto laiku vai ietekmi no Covid-19 pandēmijas, bet gan ar to, ka ir bijis izteikts tēmu un jautājumu trūkums, kas spētu mobilizēt vēlētājus, intervijā Latvijas Radio sacīja Valsts prezidents Egils Levits.

Viņaprāt, šajās pašvaldību vēlēšanās politiskās partijas nav spējušas vēlētāju uzrunāt, jo piedāvātās tēmas un jautājumi bija pārāk praktiski, kas cilvēkus īpaši neuztrauc.

"Protams, tas arī nav slikti, jo šajās vēlēšanās nedominēja populistiski uzstādījumi," atzina Levits, un piebilda, ka zemā aktivitāte būtu jāpēta sociologiem, tādējādi noskaidrojot patiesos iemeslus, kāpēc cilvēki uz vēlēšanām neaizgāja.

Viņš pieļāva, ka viens no variantiem varētu būt tas, ka ir cilvēki, kuriem viss dzīvē apmierina un viņiem vēlēšanas nekādas izmaiņas tajā neievieš. Savukārt citi pie vēlēšanu urnām nedevas, jo domā, ka viss tāpat ir slikti un vēlēšanas neko nemainīs.

Tāpat pēc prezidenta domām daudzviet ievelētas partijas, kuras jau iepriekš pārvaldījušas pašvaldības, kas norāda uz cilvēku vēlmi pēc stabilitātes, jo viņi deva priekšroku vecajiem, jau

pozīstamajiem vadītājiem un neuzticējās jauniešiem. Daļēji tas parāda, ka, pēc iedzīvotāju domām, pašvaldības nav strādājušas slikti.

"Tomēr šajā jautājumā būtiskākais ir arī fakts, ka šajās vēlēšanās svarīgu lomu ir spēlējušas personības, nevis partiju piederība, jo bieži vien ir pārvēlēti sabiedrībā zināmi un populāri pašvaldību vadītāji," secināja Levits.

Tomēr atbildot uz jautājumu, ko no vēlēšanām vajadzētu mācīties politiskajām partijām, Levits norādīja, ka tām būs jāizdomā, kā piesaistīt vairāk vēlētāju.

Jānis Urbanovičs, "Saskana"

Nepieredzēti zemā līdzdalība pašvaldību vēlēšanās liecina par ļoti dziļu vilšanos politiskajā elitē, un cilvēki ir nolēmuši varu netraucēt ar savām vajadzībām, uzskata "Saskaņas" valdes priekšsēdētājs Jānis Urbanovičs.

Kā aģentūru LETA informēja viņa pārstāvētajā partijā, Urbanoviča ieskatā, "valdošie" tikai formāli par to "pauž satraukumu", jo zemas aktivitātes apstākļos priekšrocības iegūst tas, kura rīcībā ir administratīvie resursi un "pamattraumes mediju draudzība".

Tāpat Urbanovičs pauda, ka nogurums no Covid-19 pandēmijas bijis visiem, ne tikai "Saskaņas" atbalstītājiem, kuri šajās vēlēšanās nepedalījās. Tāpat vēlēšanu zemo aktivitāti esot veicinājusi arī valdības sliktais darbs.

"Tā vai citādi vēlētājs gāja balsot par saviem priekšniekiem, iebalstot priekšniecību. Ja vislielākā priekšniecība [valdība] kaitina, nieprieicina un nedod optimismu kam labākam, tad arī lokālā priekšniecība neizraisa jūsmu balsot un cerēt uz kaut ko," zemo iedzīvotāju aktivitāti komentēja Urbanovičs.

Valērijs Agešins, "Saskana"

Zemā vēlētāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās ir liecība par iedzīvotāju nogurumu un vilšanos centrālajā varā, uzskata partijas "Saskaņa" valdes loceklis Valērijs Agešins.

Politikis aģentūrai LETA pauda, ka vienmēr ir jāatceras, ka vēlētājiem vienmēr ir taisnība, savukārt zemā aktivitāte liecina par iedzīvotāju vilšanos daudzos politiskos - īpaši centrālajā varā un valdībā.

"Daudzi politiķi pēc vēlēšanām aizmirst par saviem solījumiem kā kādu nesmuku pārpratumu. Līdz ar to politiķu meli un iedzīvotāju nogurums noveda pie zemas vēlētāju aktivitātes," situāciju vērtēja Agešins.

Politika ieskatā, lai nākotnē izvairītos no tik zemas vēlētāju aktivitātes, deputātiem būtu maksimāli jāseko līdzi vēlētāju doto solījumu pildīšanai.

Jānis Bordāns, Jaunā konservatīvā partija

Aģentūrai LETA pašvaldību vēlēšanu zemo aktivitāti Jaunās konservatīvās partijas valdes priekšsēdētājs Jānis Bordāns skaidro ar Covid-19 pandēmijas ietekmi un vadošo amatpersonu kūtrumu, aicinot iedzīvotājus balsot.

Viņš uzsvēra, ka sabiedriskie mediji un vadošās amatpersonas gan no valdības, gan no Saeimas neizteica īpašu aicinājumu iedzīvotājiem doties vēlē. Šodien Bordāns, būdams Ventspilī, esot novērojis, ka no sabiedriskajiem medijiem šāds aicinājums nav izskanējis.

Partijas valdes priekšsēdētājs teica, ka nevar komentēt, kāpēc tā, taču tam, visticamāk, esot kādi iemesli. "Man liekas, ka tieši tas būtu bijis nepieciešams, jo šajās vēlēšanās bija svarīgi, lai ar oligarhu [Aivaru Lembergu] saistītais spēks - Zaļo un zemnieku savienība iegūtu pēc iespējas mazāku atbalstu," teica Bordāns, piebilstot, ka tā varētu "dzēst no oligarhiem atkarīgo politiku". Vienlaikus viņš pieļāva, ka tas varētu nozīmēt, ka viņam [Lembergam] ir ietekme, iespējams, arī sabiedriskajos medijos.

Viņaprāt, šāda situācija ir izdevīga tieši bijušajiem pašvaldību vadītājiem, jo viņu rokās bija administratīvie resursi. Tāpat viņš uzsvēra, ka šogad iedzīvotājiem nebija iespēja tikt ar politisko spēku pārstāvjiem. Bordāns atklāja, ka pēdējos mēnešos Operatīvās vadības grupā viņš bija rosinājis uz vēlēšanām noteikt atsevišķus atvieglojumus, kas uz beigām nedaudz esot izdevies.

Bordāna ieskatā, lai nākotnē celtu vēlētāju aktivitāti, svarīgi, ka sabiedriskajos medijos tiek raidītas programmas vai raidījumi, kuros stāsta par tiesiskumu un demokrātiju, kā arī sniedz iedzīvotājiem pareizu izpratni par vēlēšanu nozīmi.

Daniels Pavluts, "Kustība "Par!"

Runājot par iedzīvotāju zemo aktivitāti vēlēšanās, "Kustības "Par!" līdzpriekšsēdētājs Daniels Pavluts aģentūrai LETA uzsvēra, ka šis ir ārkārtējs laiks. Pavluts nepiekrīt novadu reformas pretiniekiem, kuri uzskata, ka pie vainas ir reforma. Politikis norādīja, ka virspusēja analīze parāda, ka arī tajās pašvaldībās, kuras novadu reforma nav skārusi, aktivitātes samazinājums ir līdzīgs kā citviet.

Viņa ieskatā, viens iemels ir pandēmija un tas, ka cilvēki vēl arvien ir diezgan piesardzīgi un nav droši par to, ko var un ko nevar. Pēc politika paustā, cilvēki ir noguruši un pirmajās siltajās

nedēļas nogalēs, kad pamazām paveras iespējas satikt tuviniekus, atvilkt elpu un atpūsties, iespējams, domāt par politiskajiem procesiem nav pirmā lieta, kas cilvēkiem ienākt prātā. Pavļuts pieļāva, ka sestdienas labajiem laikapstākļiem arī bijusi negatīva ietekme uz vēlētāju vēlmi doties balsot.

Tāpat politiķis nepiekrita publiskajā telpā paustajiem viedokļiem, ka zemāka aktivitāte potenciāli saistāma ar administratīvi teritoriālo reformu. Viņaprāt, reformai drīzāk bijis pretējs efekts - tā stimulējusi iedzīvotājus piedalīties vēlēšanās.

Ivars Ijabs, "Latvijas attīstībai"

Runājot par vēlēšanu norisi un zemo iedzīvotāju aktivitāti, partijas "Latvijas attīstībai" līdzpriekšsēdētājs Ivars Ijabs aģentūrai LETA norādīja, ka tas ir aktuāli visām partijām un Latvijas politikai kopumā. Viņa ieskatā, tas nav tikai stāsts par Covid-19 krīzi un par atsevišķām vēlēšanu sistēmas nepilnībām, kur, piemēram, cilvēki no Latvijas pašvaldībām nevar balsot par pastu, bet to var darīt ārzemēs dzīvojošie valstspiederīgie.

"Runa ir par pašu partiju spēju uzrunāt savus vēlētājus. Ņemot vērā, ka šoreiz Rīgā vēlēšanas nenotika, iespējams, ka šur un tur kampaņa, acīmredzot, nebija pietiekami izteismīga, lai cilvēki līdz iecirkņiem vispār aizietu. Tā ir ne tikai LA problēma, bet arī visu Latvijas partiju," puda LA valdes līdzpriekšsēdētājs. Zemo aktivitāti gan ietekmēja arī tas, ka Covid-19 dēļ daļa cilvēku, iespējams, arī baidās iet uz publiskām vietām.

Zemā aktivitāte pašvaldību vēlēšanās saistīta arī to, ka vēlētājiem nebija iespējams par sava novada vai valstspilsētas kandidātiem nobalsot no citas pašvaldības. Ijabs vērsa uzmanību, ka tas, ka nevar nobalsot no citas pašvaldības, kontrastē ar to, ka ārvalstīs esošie vēlētāji pašvaldību vēlēšanās varēja balsot pa pastu. Šāda iespēju atšķirība nav loģiska, puda politiķis.

Mazā aktivitāte saistīta arī ar to, ka vēlēšanas nenotiek Rīgā, kas ir visas valsts mediju notikums un kas padara vēlēšanas aktuālākas, norādīja LA līderis.

Tāpat Ijabs norādīja, ka, ņemot vērā iedzīvotāju zemo līdzdalību, būtu nepieciešama "nopietna saruna ar Centrālās vēlēšanu komisijas (CVK) vadību", lai noskaidrotu, ko var uzlabot līdz nākamā gada oktobrim, kad notiks Saeimas vēlēšanām.

Aivars Okmanis, Nacionālā apvienība

Zemā aktivitāte pašvaldību vēlēšanās Bauskā ir bēdīgs fakts, tomēr tā skaidrojama ar varas attālināšanos no iedzīvotājiem, aģentūrai LETA sacīja Rundāles novada domas priekšsēdētājs

Aivars Okmanis. Tajā pašā laikā viņš norādīja, ka arī iepriekšējās pašvaldību vēlēšanās Zemgalē nav bijusi liela vēlētāju aktivitāte, ko politiķis skaidro ar zemgaliešu atturīgumu.

Tāpat, pēc Okmaņa domām, zemā vēlētāju aktivitāte skaidrojama ar to, ka tagad tiek vēlēti politiskie spēki no četriem novadiem. "Tagad vara ir tālāk no iedzīvotājiem, līdz ar to vēlētāji, iespējams, nejūt saikni ar novadu un viņiem šķiet, ka viņu balsis ir mazsvarīgākas. Daudzi, iespējams, domā, ka viss tāpat notiks bez viņu balsīm," secināja Okmanis.

Andris Rāviņš, Latvijas Zemnieku savienība

Zemā vēlēšanu aktivitāte skaidrojama ar Covid-19, politisko vienaldzību un jauko laiku, aģentūrai LETA atzina Jelgavas pilsētas domes priekšsēdētājs Andris Rāviņš.

Viņa vērtējumā, zemajai vēlētāju aktivitātei pašvaldību vēlēšanās ir trīs iemesli - Covid-19 pandēmija, iedzīvotājiem iestājusies politiskā vienaldzība, kā arī sestdienas jaukais laiks.

"Mēs cerējam, ka aktivitāte būs augstāka. Pirms tam rūpīgi uzrunājām cilvēkus doties balsot, bet te nu redzam rezultātu," piebilda Rāviņš.

Politika ieskatā, situāciju ietekmēja arī partiju iespējas Covid-19 pandēmijas apstākļos uzrunāt vēlētājus. "Tā kā partijas ar vēlētājiem nevarēja tikties klātienē, komunikāciju nācās izvērst sociālajos tīklos. Visa komunikācija bija pilnīgi atšķirīga," pauda politiķis. Pēc Rāviņa teiktā, tikpat kā netika rīkotas arī partiju debates, bet tās, kas tika rīkotas medijos, bijušas "tendenciozas".

Edgars Tavors, Latvijas Zaļā partija

Skaidrojot iedzīvotāju zemo aktivitāti vēlēšanās, Latvijas Zaļās partijas priekšsēdētājs Edgars Tavors aģentūrai LETA norādīja, ka tam ir vairāki iemesli - sabiedrība Latvijā kopumā politiskajām partijām uzticas stipri mazāk, ņemot vērā valdības pašreizējās koalīcijas darbu. Tāpat, viņa ieskatā, pēc administratīvi teritoriālās reformas un "ieviešā haosa novados" cilvēkiem ir sajūta, ka vietvara no viņiem ir attālinājusies un tāpēc iedzīvotāji negāja uz vēlēšanām.

Arvils Ašeradens, "Vienotība"

Zemo vēlētāju aktivitāti partijas "Vienotība" valdes priekšsēdētājs Arvils Ašeradens aģentūrai LETA skaidroja ar vairākiem faktoriem. Kā vienu viņš minēja to, ka šogad pašvaldību vēlēšanas nav notikušas Rīgā, kas, pēc viņa teiktā, parasti arī "uzdzina to skaitli".

Tāpat viņš atzīmēja, ka valsts joprojām ir Covid-19 pandēmijas apstākļos un ir novadi, kuros iedzīvotāji ir vakcinējušies ļoti maz. "Šie cilvēki, īpaši vecāka gada gājuma, neuzskatīja par pieņemamu iet vēlēties un iet ārā no mājas, īpaši tādā lielā pasākumā, kā pašvaldību vēlēšanas," sacīja politiķis.

Viņš pats esot vēlējis Talsu novadā, kur vēlēšanu aktivitāte bija zema, bet arī vakcinēto skaits, pēc Ašeradena teiktā, esot tikai padsmi procenti.

Savu lomu spēlējuši arī vēlēšanu dienas siltie laikapstākļi, minēja politiķis. "Un ir arī cilvēki, kuri vairāk vai mazāk jūtas ar visu apmierināti, un viņiem nelielas pietiekami svarīgi iet vēlēties," puda Ašeradens.

Jānis Rozenbergs, "Vienotība"

Vēlēšanu zemā aktivitāte, iespējams, ir skaidrojama ar pandēmijas ietekmi un faktoriem vēlēšanu procesā, aģentūrai LETA atzina pašreizējais Cēsu novada domes priekšsēdētājs Jānis Rozenbergs.

Runājot par aģitācijas aktivitātēm, viņš norādīja, ka no vienas puses aktivitātes tiešām pandēmijas dēļ nenotika klātienē, taču informācija drukātajos reklāmas materiālos bija pietiekami daudz. Tāpat vides reklāma bija pietiekami augstā līmenī un televīzijā norisinājās debates. "Šādu aktivitāšu kopums pat bija lielāks nekā iepriekšējos gados, izņemot klātienē tikšanās," piebilda Rozenbergs.

Viens no iemesliem vēlēšanu zemajai aktivitātei varētu būt saistīts ar to, ka iepriekšējās vēlēšanās Centrālā vēlēšanu komisija (CVK) iedzīvotājiem sūtīja vēstules par konkrētu balsošanas iecirkni, taču šoreiz tā nebija.

Šīs vēstules kalpoja kā sava veida atgādinājums par vēlēšanām un zināmā mērā disciplinēja vēlēšanu, uzskata Rozenbergs.

Tāpat šoreiz vēlēšanās nevarēja piedalīties kandidāti no vēlēšanu apvienībām, kuras īpaši raksturīgas bija mazajos novados. Tagad vēlēšanās jābūt obligātam partijas vai partiju apvienības sarakstam. Ņemot vērā minēto, daļai iedzīvotāju, iespējams, "ir pretenzijas pret partijām kā tādām".

Rozenbergs arī sprieda, ka daļa vēlēšanu savus vietējos deputātus zināja, taču tagad sarakstos viņiem ir reti kāds pazīstams, jo, piemēram, Cēsu novada gadījumā tiek apvienotas septiņas vietvaras.

Māris Možvillo, "Par cilvēciņu Latviju"

Iedzīvotāji, kas būtu balsojuši par partiju "KPV LV", uz vēlēšanām vienkārši neatnāca, aģentūrai LETA sacīja "Par cilvēciņu Latviju" (PCL) jeb "KPV LV" Saeimas frakcijas priekšsēdētājs Māris Možvillo.

Pēc "KPV LV" Saeimas frakcijas priekšsēdētāja domām, lielākoties vēlēšanās piedalījušies tie cilvēki, kas strādā pašvaldību domēs vai ir ar to saistīti. Tāpat viņš atzīmēja, ka, caurskatot partiju sarakstus un politikus, var redzēt, ka ievēlēti ir domju darbinieki, priekšsēdētāji, vietnieki, izpilddirektori, pagastu pārvaldnieki un citi iestāžu vadītāji.

Runājot par to, ar ko varētu skaidrot cilvēku zemo aktivitāti, Možvillo norādīja, ka uz šo jautājumi ir jāskatās plašāk. Viņa ieskatā, pie vainas ir valdības politika, kas pusotra gada garumā mēģinājusi izdarīt visu, lai cilvēki apvainotos uz politiķiem un neietu vēlē, tādējādi paužot savu attieksmi pret vēlēšanu procesu. Pēc Možvillo domām, salīdzinoši maz ir tādu iedzīvotāju, kas aktīvi seko līdzī politikai un kuri ir apmierināti ar pašreizējās valdības darbu.

Edvards Smiltēns, Latvijas Reģionu apvienība

Komentējot iedzīvotāju zemo aktivitāti pašvaldību vēlēšanās, LRA valdes priekšsēdētājs Edvards Smiltēns aģentūrai LETA atzina, ka šeit nospēlējuši divi faktori. Sabiedrība, redzot haosu, kas valda Saeimā, sāk zaudēt uzticību politikai un politiķiem kā tādiem un tas, Smiltēna ieskatā ir dramatisks, jo valsts kļūst vāja un ievainojama. Pēc viņa paustā, cilvēki saprot, ka nav jēgas iet uz vēlēšanām.

Kā otru faktoru, kas, iespējams, ietekmēja vēlēšanu aktivitāti, Smiltēna ieskatā, ir administratīvi teritoriālā reforma. Viņš uzsvēra, ka ir izveidoti salīdzinoši lieli novadi un cilvēki pazaudē saikni ar savu konkrēto vietu un neredz jēgu, kāpēc iet uz vēlēšanām, ja nenotiek diskusijas par konkrēto vietu, kur cilvēks dzīvo, bet par reģionu centriem.

"Šie novadi ir pārāk lieli, lai risinātu lokālas problēmas, jo vara ir pārāk attālinājusies no konkrētām vietām un cilvēkiem, bet no otras puses - novadi ir pārāk mazi, lai risinātu reģionāla mēroga problēmas, kā, piemēram, transports, dabas aizsardzība, izglītība un tā tālāk. Šī ir reformas arhitektu problēma, kuriem jāuzņemas atbildība par izveidoto konstrukciju, kuras dēļ cilvēki mazāk iet uz vēlēšanām," atzīmēja Smiltēns.

Jānis Vilnītis, Latvijas Reģionu apvienība

Zemajai vēlēšanu aktivitātei ir vairāki iemesli, tostarp nogurums no Covid-19 pandēmijas un tās mazināšanai ieviestajiem ierobežojumiem, aģentūrai LETA atzina Liepājas domes priekšsēdētājs Jānis Vilnītis.

Vaicāts par to, vai priekšvēlēšanu laikā partijas darīja visu, lai vēlētajiem sniegtu informāciju par savām programmām un iecerēm, Vilnītis uzsvēra, ka šis priekšvēlēšanu laiks bijis vājāk atspoguļots medijos.

"Šī ir ceturtā reize, kad piedalos vēlēšanās, tomēr šīs vēlēšanas ir vājākās [sabiedrības informēšanas ziņā]," pauda Vilnītis, piebilstot, ka apstākļos, kad priekšvēlēšanu laikā medijos netika rīkots pietiekami daudz debašu, partijas meklēja citus ceļus, kā sasniegt vēlētajus.

Citi viedokļu līderi

Iveta Kažoka, domnīca "Providus"

Šo pašvaldību vēlēšanu zemā balsotāju aktivitāte, visticamāk, būtu skaidrojama ar politisko kampaņu enerģijas trūkumu, kas saistīta ar pandēmijas ietekmi, un faktu, ka šogad Rīgā vēlēšanas nenotika, aģentūrai LETA pavēstīja domnīcas "Providus" direktore un vadošā pētniece Iveta Kažoka.

Eksperte norādīja, ka vēlēšanu aktivitāte ir sarukusi caurmērā visur. Tas varētu būtu skaidrojams ar politisko kampaņu enerģijas trūkumu, kas tostarp radies arī pandēmijas ietekmes rezultātā.

Tāpat ietekme bijusi arī faktam, ka Rīgā šogad vēlēšanas nenotika. Proti, pēc Kažokas domām, galvaspilsētas faktors līdz šīm vēlēšanām ir mudinājis iedzīvotājus arī citiem novadiem piedalīties.

"Mēs arī redzam, ka atkarībā no konkurences un intrigas ir atšķirīgas vēlēšanu aktivitātes pakāpes," piebilda eksperte, norādot, ka zemās aktivitātes iemesli ir primāri attiecināmi uz visām pašvaldībām, jo šajās vēlēšanās īsti neesot tādu, kur aktivitāte ir pieaugusi, kamēr atsevišķās vietvarās aktivitātes kritums ir relatīvi lielāks.

Domnīcas "Providus" direktore akcentēja, ka cilvēki balsojuši par tiem, kurus viņi pazīst, kuru darbi ir zināmi un par tiem, kas ir prognozējami, kas, iespējams, nav pārsteidzoši, ņemot vērā zemo iedzīvotāju aktivitāti, jo tādā gadījumā uz vēlēšanām atnāk tie cilvēki, kuri zina, par ko viņi balsos.

Vaicāta par administratīvi teritoriālās reformas ietekmi uz vēlēšanu aktivitāti, Kažoka atzīmēja, ka pagaidām ir grūti precīzi spriest par tās ietekmi. Pēc viņas sacītā, šobrīd aktivitātes kritums tiek novērots visās pašvaldībās - gan tādās, kur reforma radīs būtiskas izmaiņas, gan tādās,

kuras tā skars mazāk. Tāpat Kažoka piebilda, ka pagājušajās vēlēšanās bija novērojams, ka mazākos novados, kur iedzīvotāju skaits ir no 2000 līdz 4000, aktivitāte bija augstāka par vidējo rādītāju.

Lelde Metla-Rozentāle, Rīgas Stradiņa universitāte

Daļā novadu, īpaši tajos, kuri administratīvi teritoriālās reformas (ATR) ietekmē tika pievienoti citiem novadiem un vairs nav patstāvīgi, iedzīvotāji sajutās atsvešināti no varas, un pašvaldību vēlēšanās nepiedalījās, šādu viedokli aģentūrai LETA pauda Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) lektore, politoloģe Lelde Metla-Rozentāle.

Skaidrojot šī gada pašvaldību vēlēšanu zemo aktivitāti, eksperte norādīja uz ATR ietekmi. Viņa skaidroja, ka novados bija mazāk specifisko, vietējo pašvaldību partiju, piemēram, "Mēs - Nīcas novadam".

"Acīmredzot, šo lielo, nacionālo partiju piedāvājumā iedzīvotāji nesaskatīja to tuvumu savai lokālajai varai, kāda bija iepriekš. Iespējams, viņi izšķīrās nedoties uz vēlēšanām," pieļāva politoloģe. Tāpat viņa skaidroja, ka nepietiekama bijusi motivācija doties uz vēlēšanām no deputātu puses. Eksperte uzsvēra, ka viena no partiju un politiķu funkcijām ir darbs ar cilvēkiem, proti, motivēt iedzīvotājus doties vēlē. Viņasprāt, šis skaidrojums un motivācija nav bijusi pietiekama.

Metla-Rozentāle arī akcentēja, ka šajās pašvaldību vēlēšanās bija nepieredzēti liela konkurence, tomēr zemās aktivitātes dēļ partijas ar salīdzinoši nelielu balsu skaitu varētu iekļūt domes vadībā.

Politoloģe arī iezīmēja, ka, piemēram, Daugavpilī iedzīvotāju aktivitāte varētu būt bijusi zema, jo faktiski visas pilsētā kandidējušās partijas bija ierautas skandālos, vai kādā brīdī atrautas no varas. "Vēlētājs ir apmulsis un nesaprot par ko galā balsot. Varbūt viņš domāja, ka tāpēc labāk nemaz nepiedalīties, jo nezina par ko balsot, pieļaujot, ka visi kandidāti ir vienādi," klāstīja eksperte.

Filips Rajeviskis, SIA Mediju tilts

Zemā aktivitāte pašvaldību vēlēšanās ir skaidrojama ar dažādu politisko spēku "remdenajiem solījumiem", kas iedzīvotājos neraisa ne motivāciju, ne interesi doties balsot, aģentūrai LETA sacīja sabiedrisko attiecību aģentūras "Mediju tilts" līdzīpašnieks, politologs Filips Rajeviskis.

Viņš secināja, ka patlaban kopējā iedzīvotāju līdzdalība vēlēšanās ir ļoti zema. To varētu skaidrot ne tikai ar labajiem laikapstākļiem, bet arī to, ka nav intrigas. Turpretim, piemēram, Rīgas

domes vēlēšanās pērn bija liela intriga, cīņas atspoguļošanās medijos, kas rezultātā kļuva "par šova biznesu".

Kā skaidroja Rajeviskis, iedzīvotājs kļūst nasks uz vēlēšanām, ja tas ir neapmierināts ar politisko varu valstī. Piemēram, Zemgales zemo vēlēšanu aktivitāti varētu skaidrot ar to, ka tas ir viens no turīgākajiem reģioniem Latvijā ar zemu iedzīvotāju blīvumu. Līdz ar to iedzīvotājs ir mazāk motivēts piedalīties vēlēšanās. "Cilvēki uz vēlēšanām skrien, kad viss ir slikti. Ja ir labi, tam nav intereses," uzsvēra eksperts.

Viņš norādīja, ka, salīdzinot ar iepriekšējām vēlēšanu reizēm, pārsteigums šī gada vēlēšanās ir par Latgali, kura patlaban uzrāda augstāko vēlēšanu aktivitāti. Rajeviskis stāstīja, ka tas varētu būt saistīts ar Administratīvi teritoriālo reformu un centieniem jaunajā teritorijā atbalstīt "savus spēkus".

Kopumā analizējot vēlēšanu gaitu, Rajeviskis norādīja, ka šogad politiskās partijas nav bijušas "radošas ar solījumiem", līdz ar to iedzīvotāju motivācija doties vēlēties ir zema. "Remdena politiskā kampaņa nerada politiskās emocijas un vēlmi iet uz vēlēšanām," viņš sacīja.

Ojārs Skudra, Latvijas Universitāte

Ojārs Skudras ieskatā iedzīvotāju zemo aktivitāti nav ļoti ietekmējis tas, ka Saeimā un valdībā esošās partijas būtu sevi kaut kā diskreditējušas, jo kopumā iedzīvotāji pārsvarā balsojuši tieši par partijām un partiju apvienībām nevis, piemēram, vēlēšanu apvienībām. Visām pašreiz valstī pie varas esošajām partijām ir salīdzinoši labs rezultāts, izņemot "KPV LV" un visai slikts tas bijis arī Jaunajai konservatīvajai partijai.

Tāpat viņš izcēla, ka vēlēšanu aktivitāte ir atšķirusies arī katrā reģionā. Piemēram, Vidzemē un Latgalē tā ir bijusi salīdzinoši augstāka nekā Kurzemē un Zemgalē. Vidzemē, pēc Skudras teiktā, vēlēšanu aktivitāte vienmēr esot bijusi salīdzinoši augstāka nekā valstī kopumā, savukārt Latgalē lomu, iespējams, spēlējusi partija "Saskaņa", kas uzvarējusi abās lielākajās Latgales pilsētās - Rēzeknē un Daugavpilī.

Valsts reģistros esošo datu analīze

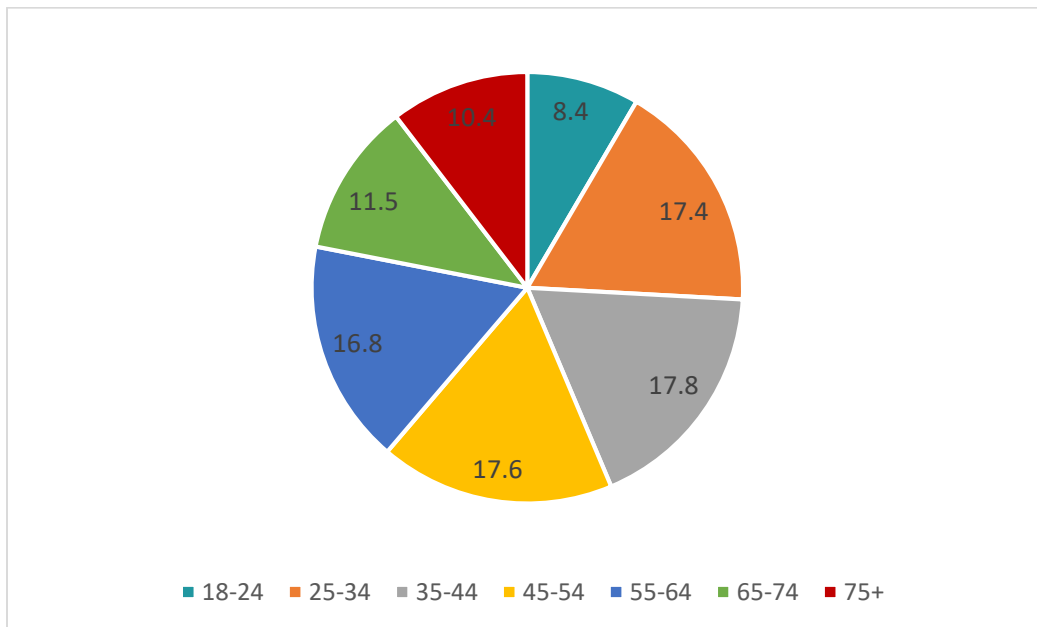
Datu raksturojums

Šī pārskata sagatavošanai tika izmantoti Centrālās vēlēšanu komisijas (CVK) apkopotie un CVK mājas lapā ievietotie dati par līdzdalību 2021.gada 5.jūnija pašvaldību vēlēšanās, kā arī Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) īpaši šim pētījumam sagatavotie anonimizētie dati par piedalījušos un nepiedalījušos personu dzimumu, vecumu, ģimenes stāvokli un to, vai viņiem ir nepilngadīgi bērni.

Atbilstoši CVK sniegtajai informācijai 2021.gada pašvaldību vēlēšanās bija 964 339 balsstiesīgas personas, no kurām vēlēšanās piedalījās 327 950 personas jeb 34,01 procents. PMLP sniegtajos datos fiksēts, ka minētajās vēlēšanās piedalījās 328 001 persona, kas veido 33,1 procentu no visām datubāzē iekļautajām personām. Tātad līdzdalības atšķirība fiksēta 51 personai¹.

Atbilstoši PMLP sniegtajai informācijai balsstiesīgo personu vidū 53,1 procents ir sievietes, 29,3 procentiem ir nepilngadīgi bērni, bet vecuma struktūra ir šāda:

1.attēls. Balsstiesīgo personu vecuma struktūra, %

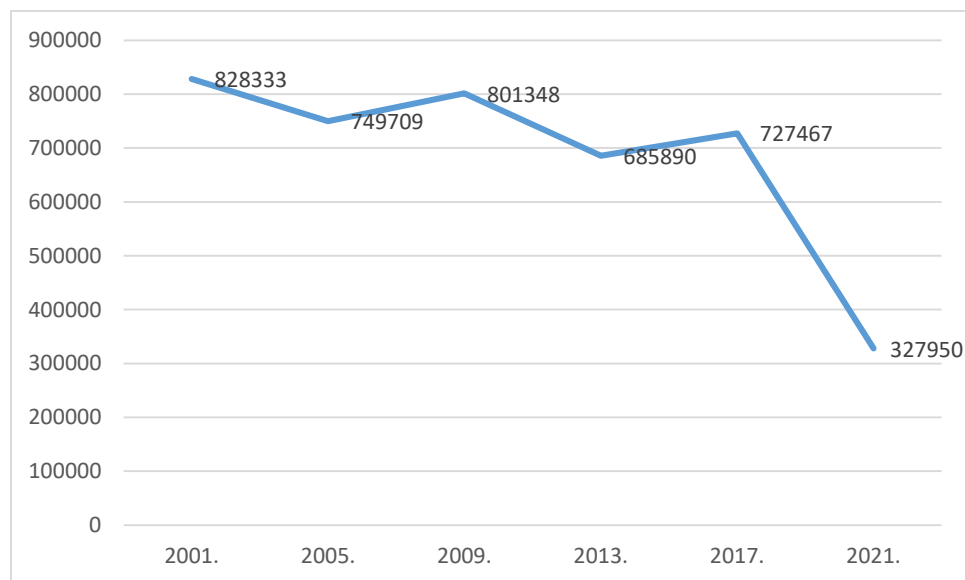
Avots: PMLP

¹ Statistiskā atšķirība CVK un PMLP datos skaidrojama ar to, ka atsevišķas vēlēšanu komisijas atšķirīgi norādījušas vēlētāju statusu, kuri pieteicās balsot pa pastu, bet balsojumu vēlēšanu komisijai nenosūtīja.

Līdzdalības musturs 2021.gada 5.jūnija vēlēšanās

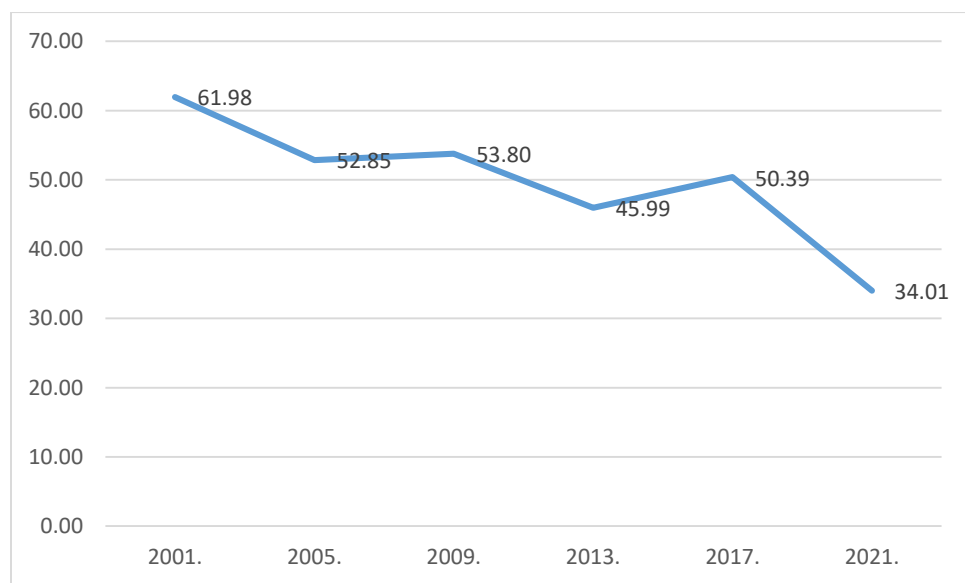
2021.gada pašvaldību vēlēšanās piedalījās 327 950 personas, kas veido nedaudz vairāk kā 34 procentus no kopējā balsstiesīgo skaita. Tas ir būtisks samazinājums salīdzinājumā ar iepriekš 21.gadsimtā notikušajām pašvaldību vēlēšanām.

1.attēls. Piedalījušos personu skaits

Avots: Centrālā vēlēšanu komisija

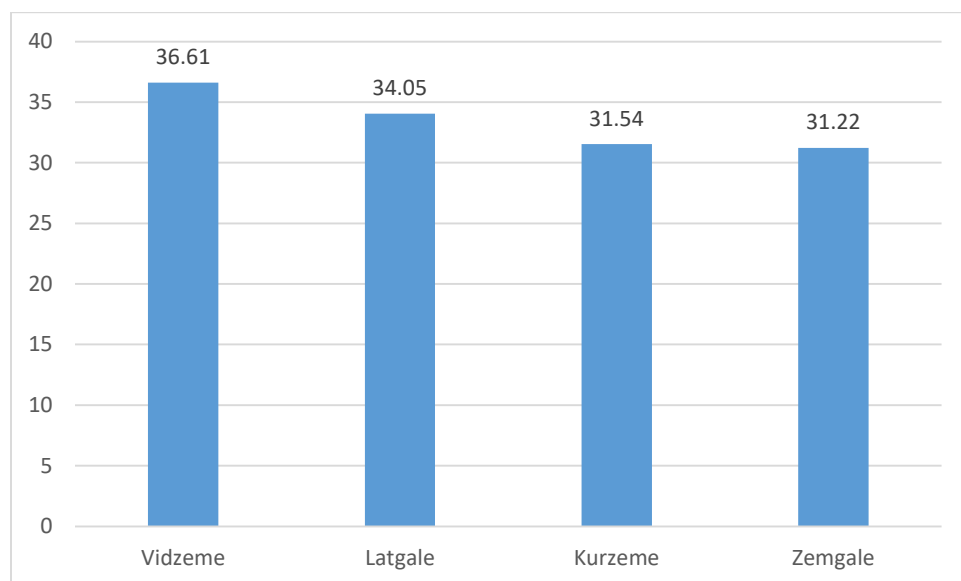
2.attēls. Līdzdalības īpatsvars, % no balsstiesīgo skaita

Avots: Centrālā vēlēšanu komisija

Padziļināti aplūkojot Centrālās vēlēšanu komisijas sniegtos datus par 2021.gada vēlēšanām, redzamas zināmas reģionālas iezīmes. Kurzemē līdzdalība bijusi itin vienmērīga un, izņemot Ventspils pilsētu, tā bijusi zem valstī vidējā līdzdalības līmeņa. Līdzīgi zema, bet ne tik vienmērīga aina paveras Zemgalē, kur Jēkabpils novadā fiksēta par vidējo augstāka līdzdalība, pateicoties vēlēšanu aktivitātei Jēkabpils pilsētas iecirkņos. Savukārt daudzviet Latgalē un Vidzemē novērota līdzdalība, kas ir augstāka par vidējo valstī.

3.attēls. Vidējā līdzdalība Saeimas vēlēšanu apgabalos, % no balsstiesīgo skaita

Avots: Centrālā vēlēšanu komisija

Augstākā līdzdalība bijusi Preiļu novadā (45,43%), bet zemākā – Bauskas novadā (27,41%). Jāpiezīmē, ka nedaudz līdzīga aktivitātes tendence bija novērojama 2013.gada un 2017.gada pašvaldību vēlēšanās, kad īpaši daudzviet Kurzemes pašvaldībās vēlēšanu aktivitāte bija zemāka par valstī vidējo.

CVK datu analīze

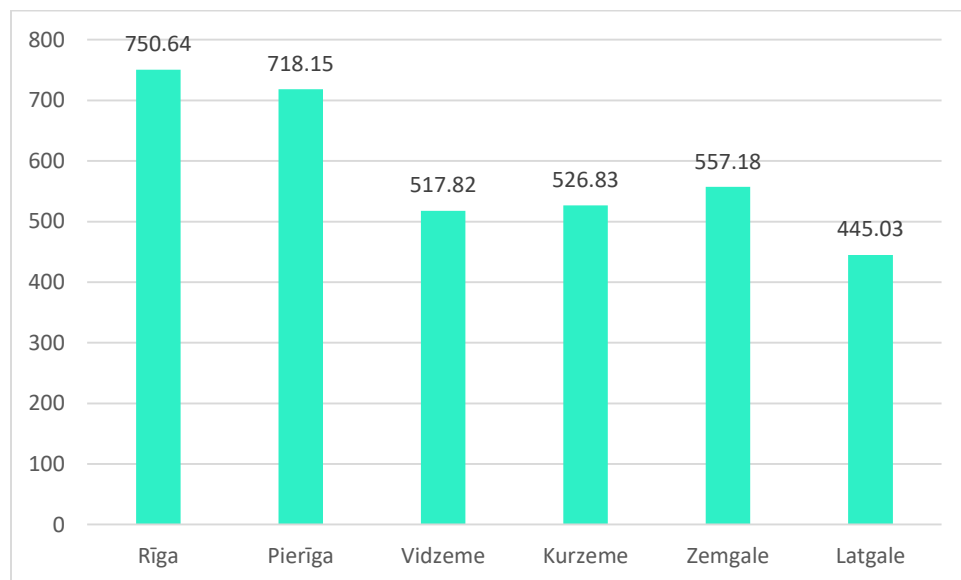
Viena no hipotēzēm, kas iezīmējās ekspertu intervijās, saistīja līdzdalību ar attiecīgā novada statusu – jaunizveidotajos novados līdzdalība būtu zemāka dēļ nepazīstamās politiskās vides un kandidātiem, nepietiekamās emocionālās piesaistes jaunajam teritoriālajam veidojumam, nepietiekamās informācijas par attiecīgās pašvaldības aktualitātēm un dažiem citiem faktoriem. Tomēr šāds pieņēmums negūst atbalstu vēlēšanu statistikā: 13 pašvaldībās, kuru robežas netika mainītas 2020.gada reformas ietvaros, vidējais līdzdalības rādītājs bija 33,04 procenti, bet 27 pašvaldībās, kas radās apvienošanas rezultātā, vidējais līdzdalības rādītājs bija 35,22 procenti.

Kā akadēmiskajā literatūrā, tā ekspertu intervijās tika uzsvērtā politiskās konkurences nozīme līdzdalības paaugstināšanā. Par vienu no redzamākajiem politiskās konkurences rādītājiem ir uzskatāms vēlēšanās pieteikto kandidātu sarakstu daudzums. Tāpēc var formulēt pieņēmumu, ka, palielinoties sarakstu skaitam, ir sagaidāms līdzdalības pieaugums. Tomēr korelācijas analīze uzrāda vien vārgu un statistiski nenožīmīgu pozitīvu saikni: jaunajās pašvaldībās šī saikne ir nedaudz izteiktāka ($r = 0.129$, $p = 0.522$), bet vecajās tādas faktiski nav ($r = 0.020$, $p = 0.948$); visās pašvaldībās kopā rezultāts ir līdzīgi nepārliciecināms ($r = 0.159$, $p = 0.327$).

Reģionālās atšķirības līdzdalībā nav tūlītēji skaidrojamas ar tādiem indikatoriem kā teritorijas attīstības indekss, mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vai pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņām kopš 2000.gada.

Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) apkopotajiem datiem pastāv ievērojamas reģionālās atšķirības mājsaimniecību rīcībā esošajos ienākumos.

3.attēls. Mājsaimniecību rīcībā esošie ienākumi vidēji uz 1 mājsaimniecības locekli, eiro

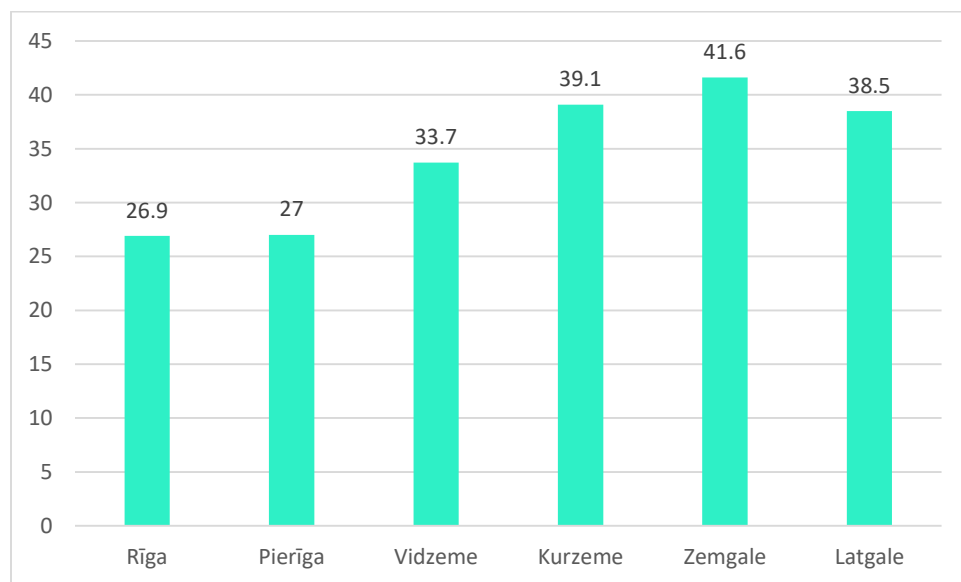

Avots: CSP

Rīgas un Pierīgas statistisko reģionu teritorijā ienākumi uz vienu mājsaimniecības locekli ir par 35-40 procentiem augstāki nekā citos reģionos. Taču ienākumu līmeņa korelāciju ar līdzdalību 2021.gada vēlēšanās nav iespējams precīzi noteikt, jo CSP definētais Pierīgas reģions ietver nozīmīgu daļu Vidzemes vēlēšanu apgabala (piemēram, Limbažu novads, Ogres novads, Jūrmala) un nelielu daļu Kurzemes apgabala. Analizējot tikai Kurzemes, Zemgales un Latgales vēlēšanu apgabalus, redzams, ka Kurzēmē un Zemgalē ir itin līdzīga vēlēšanu aktivitāte, bet Latgalē tā ir augstāka nekā pirmajos divos apgabalos. Lai gan Saulkrastu, Ādažu, Ogres un Siguldas novados arī ir fiksēta paaugstināta vēlēšanu līdzdalība, Olaines un Ropažu novados redzama aktivitāte, kas ir zem valsts vidējā rādītāja.

Līdzīgas metodoloģiskās un salīdzinājuma problēmas ir ekonomiskās spriedzes rādītājiem. Ekonomiskā spriedze raksturo iedzīvotāju spējas segt īres un komunālos maksājumus, regulāri ēst gaļu, zivis vai ekvivalentu veģetāro ēdienu, atļauties segt neparedzētus izdevumus no saviem līdzekļiem, kā arī ik gadu doties atpūtā ārpus mājas.

4.attēls. Ekonomiskā spriedze mājsaimniecībās, statistiskajos reģionos, %

Avots: CSP

Redzams, ka Rīgas un Pierīgas statistisko reģionu mājsaimniecības retāk izjūt ekonomisko spriedzi, savukārt Kurzēmē un Zemgalē tā ir izteiktāka. Kaut gan šie skaitļi ciešāk korelē ar līdzdalību četros vēlēšanu apgabalos (Kurzēmē un Zemgalē līdzdalība ir nedaudz zemāka nekā Latgalē un Vidzemē), šāda saistība būtu jāinterpretē piesardzīgi vismaz šādu iemeslu dēļ:

- 1) daļa Vidzemes vēlēšanu apgabala novadu un neliela daļa Kurzemes apgabala ietilpst Pierīgas plānošanas reģionā, tāpēc dati nav tieši salīdzināmi;
- 2) atšķirības ekonomiskajā spriedzē starp Kurzemi un Zemgali, no vienas puses, un Latgali, no otras puses, ir tik nelielas, ka var neatspoguļot saikni.

Tomēr šie dati mudina analizēt ekonomisko faktoru ietekmi uz līdzdalību vēlēšanās, izmantojot kvantitatīvus mikrolīmeņa datus.

Viena no būtiskām sastāvdaļām novadu attīstībā ir iedzīvotāju skaits un šī skaita izmaiņas, pieaugumam raksturojot dinamiskāku attīstību un augstāku dzīves kvalitāti. CSP apkopotie dati par 2020.gadu un 2021.gadu, izmantojot jauno administratīvi teritoriālo iedalījumu, liecina, ka iedzīvotāju skaits minētajā laikā tikai septiņās pašvaldībās ir pieaudzis. Tās visas ir uzskatāmas par Pierīgas pašvaldībām. Meklējot saikni starp iedzīvotāju skaita dinamiku un dalību vēlēšanās, ir konstatējama vāji pozitīva, taču statistiski nenoīmīga sakarība ($r = 0.236$, $p = 0.143$).

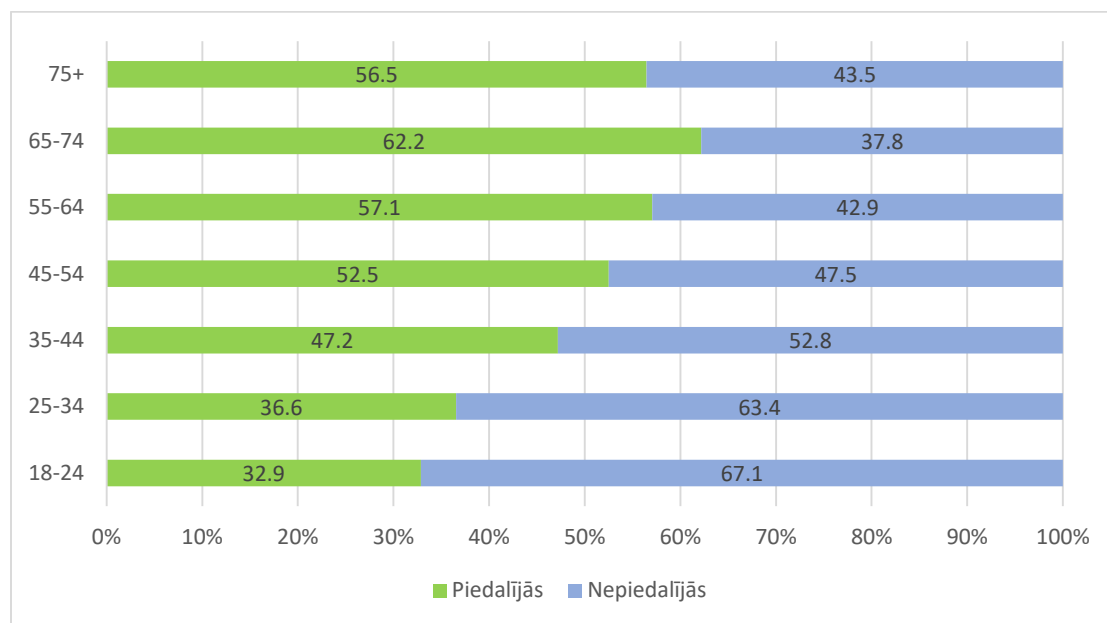
Ņemot vērā etniskās identitātes lomu Latvijas politikā, tika meklēta saikne starp latviešu īpatsvaru novados un līdzdalības līmeni. Korelācijas analīze iezīmēja vāji pozitīvu, taču statistiski nenoīmīgu sakarību ($r = 0.175$, $p = 0.281$).

PMLP datu analīze

Vecums

Vēlētāju reģistrā fiksētā informācija ļauj izdarīt vairākus secinājumus par līdzdalības faktoriem 2021.gada pašvaldību vēlēšanās. Pirmkārt, ir labi saskatāmas atšķirības starp vecuma grupām.

5.attēls. Līdzdalība dažādās vecuma grupās, %

Avots: Vēlētāju reģistra dati, autoru aprēķini

Visā Latvijā apkopotie dati apstiprina vairākās pilsoņu aptaujās fiksēto – vecāka gadagājuma cilvēki biežāk piedalās dažādās vēlēšanās. Vēlētāju reģistra dati rāda teju lineāru sakarību starp vecumu un dalību (skat. 3.attēlu). Tikai trešdaļa pilsoņu vecumā no 18 līdz 24 gadiem piedalījās 2021.gada pašvaldību vēlēšanās, savukārt vecumā no 65 līdz 74 gadiem pilsoņi bijuši visaktīvākie un balsotāju īpatsvars tuvojas divām trešdaļām.

Izmantojot balsotāju vecumu, ir iespējams saziņmēt divas pašvaldību grupas. Pilnīgi visās pašvaldībās pilsoņi vecumā no 18 līdz 34 gadiem bija pasīvi un vairākums nepiedalījās vēlēšanās. Savukārt vecuma grupa no 35 līdz 44 gadiem sadala Latvijas pašvaldības divās kopās. Kaut gan vairumā pašvaldību arī šajā vecumā grupā dominēja pilsoņi, kas vēlēšanās nepiedalījās, virknē citu pašvaldību šai vecuma grupā vairāk tomēr bija vēlēšanās piedalījušos pilsoņu:

- Ādaži
- Jelgava
- Jelgavas novads
- Ķekava
- Mārupe

- Ogre
- Olaine
- Ropaži
- Salaspils
- Sigulda

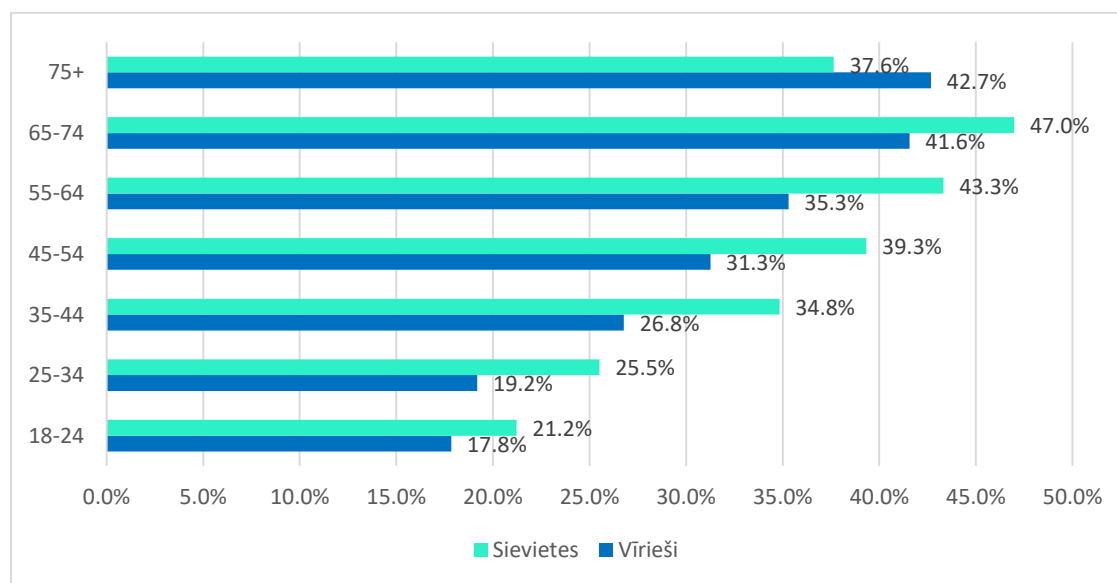
Ir redzams, ka visas šīs pašvaldības atrodas tuvu Rīgai.

Visās pašvaldībās, izņemot Valku, vēlēšanās piedalījušies dominēja vecuma grupā no 45 līdz 54 gadiem. Savukārt vecumā no 55 gadiem tikai dažās Pierīgas pašvaldībās bija novērojama vēlēšanās nepiedalījušos dominance: Ādaži, Ķekava, Mārupe. Pārējās pašvaldībās šajā vecuma grupā dominē pilsoņi, kas vēlēšanās piedalījās.

Dzimums

Visā Latvijā apkopotie dati apstiprina vairākās pilsoņu aptaujās fiksēto – sievietes vairāk piedalās dažādās vēlēšanās. Tas attiecas arī uz 2021.gada pašvaldību vēlēšanām, kurās piedalījās 36,5% sieviešu un 29,1% vīriešu.

6.att. Dzimumu līdzdalība vēlēšanās, pa vecuma grupām, % no vecuma grupas kopskaita

Avots: Vēlētāju reģistra dati, autoru aprēķini

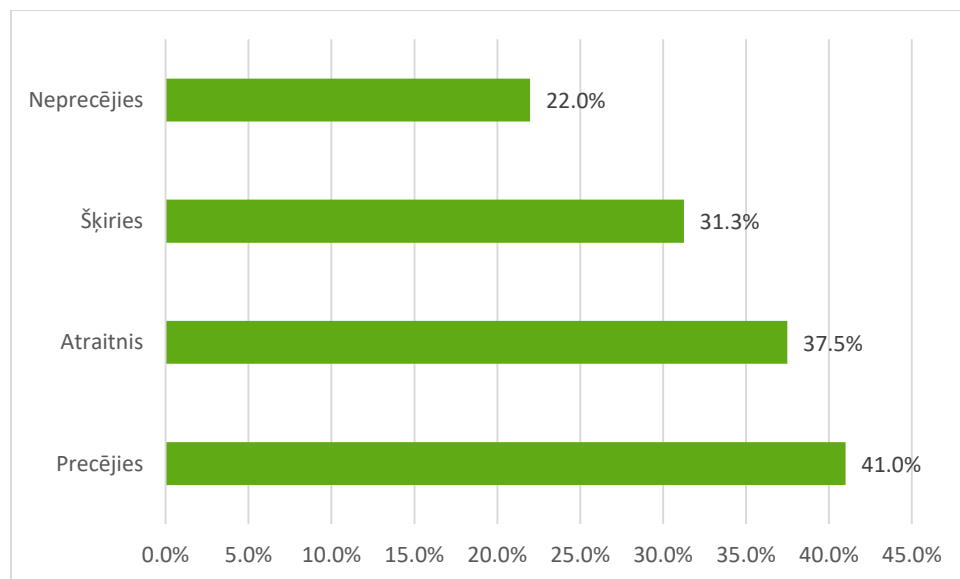
Sadalot visus pilsoņus pa dzimuma grupām un analizējot to, cik liels ir balsotāju īpatsvars katrā vecuma grupā, ir secināms, ka sievietes ir bijušas aktīvākas vēlētājas teju visās vecuma grupās, izņemot visciensīmākā vecuma grupu. Neraugoties uz to, ka vecuma grupās līdz 44 gadiem vīriešu ir vairāk nekā sieviešu, katrā vēlēšanu dalībnieku vecuma grupā (arī grupā 75+) dominēja sievietes, ja aprēķinus veic absolūtajos skaitļos.

Ar dzimumu atšķirīgo uzvedību nav iespējams skaidrot iepriekš novēroto, ka Pierīgas novados nedaudz aktīvāki balsotāji ir vecuma grupā no 35 līdz 44 gadiem.

Ģimenes stāvoklis

Oficiālie dati liecina, ka visaktīvāk vēlēšanās piedalījušies precēti pilsoņi, kā arī atraitņi.

7.att. Līdzdalība vēlēšanās, pa ģimenes stāvokļa grupām, %

Avots: Vēlētāju reģistra dati, autoru aprēķini

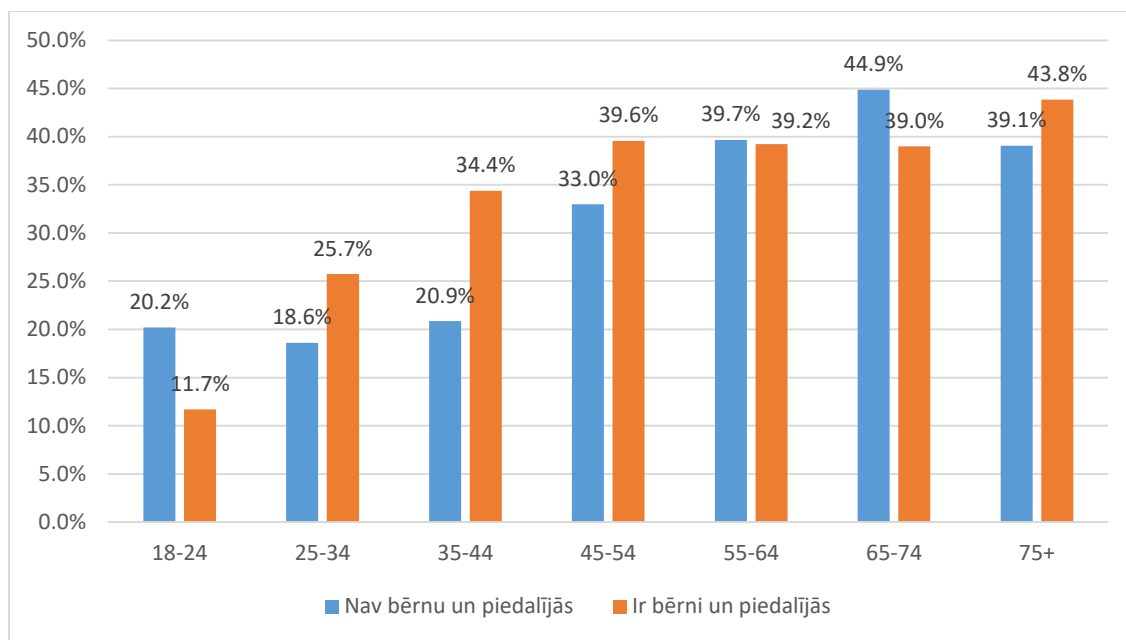
Daļēji šāds sadalījums ir skaidrojams ar to, ka vēlēšanās biežāk piedalās personas, kas sasniegušas 45 gadu vecumu. Nav novērojamas lielas atšķirības starp Pierīgas novadiem un pārējām pašvaldībām.

Akadēmiskajā literatūrā ir minēts, ka personas ar nepilngadīgiem bērniem mēdz aktīvāk piedalīties vēlēšanās, jo šādi cilvēki izjūt lielāku interesi par sabiedrībā notiekošo bērnu nākotnes dēļ. Pētnieku rīcībā esošie dati ļauj precizēt šī parametra saikni ar dalību 2021.gada pašvaldību vēlēšanās.

Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegtajos datos redzams, ka 29,3 procentiem balsstiesīgo personu bija nepilngadīgi bērni 2021.gadā. Tas, vai personai ir nepilngadīgi bērni, būtiski atšķiras dažādās vecuma grupās. Visbiežāk šādas personas sastopamas vecumā grupā no 35 līdz 44 gadiem (72,1% šīs grupas locekļu ir nepilngadīgi bērni), kā arī grupā no 25 līdz 34 gadiem (49,9%) un no 45 līdz 54 gadiem (35,5%).

Aplūkojot šo cilvēku rīcību vēlēšanās, ir redzamas zināmas atšķirības.

8.att. Līdzdalība vēlēšanās, pa vecuma grupām, %

Avots: Vēlētāju reģistra dati, autoru aprēķini

Īpašu uzmanību pievēršot vecuma grupa no 25 līdz 54 gadiem, kurā visbiežāk sastopami cilvēki ar nepilngadīgiem bērniem, ir redzams, ka šīs grupas locekļi ir izteikti biežāk piedalījušies pašvaldību vēlēšanās. Vislielākās atšķirības ir redzamas vecuma grupā no 35 līdz 44 gadiem, kur līdzdalības līmenis personām ar bērniem ir par vairāk nekā 13 procentpunktiem augstāks nekā šīs pašas grupas dalībniekiem bez bērniem. Vērā ņemamas atšķirības pamanāmas arī vecuma grupā no 25 līdz 34 gadiem (7 procentpunkti) un vecuma grupā no 45 līdz 54 gadiem (vairāk nekā 6 procentpunkti).

Nepilngadīgu bērnu esamība šķietami neskaidro paaugstināto līdzdalības līmeni Pierīgas novados. Dažādās vecuma grupās šajos novados līdzdalība ir augstāka par 2-3 procentpunktiem kā to cilvēku vidū, kuriem ir nepilngadīgi bērni, tā arī to cilvēku vidū, kuriem šādu bērnu nav.

Secinājumi

2021.gada 5.jūnija pašvaldību vēlēšanās tika novērota ne vien zemākā vēlētāju aktivitāte pašvaldību vēlēšanās kopš valsts neatkarības atjaunošanas, bet arī straujākais līdzdalības kritums, salīdzinot ar vēlētāju aktivitāti iepriekšējās pašvaldību vēlēšanās. Tas raisa ne vien empīriskus jautājumus par šāda samazinājuma cēloņiem, bet arī normatīvas bažas par ievēlēto institūciju leģitimitāti. No akadēmiskiem pētījumiem ārpus Latvijas ir zināms, ka pilsoņu lēmumu par dalību vēlēšanās iespaido daudzi faktori, t.sk. vēlēšanu institucionālais ietvars, ekonomiskā situācija, sociāli demogrāfiskie parametri, psiholoģiskās iezīmes, sociāli politiskās attieksmes un citi faktori.

Lai atbildētu uz vairākiem jautājumiem par dažādu sociāli demogrāfisko faktoru ietekmi uz vēlētāju uzvedību, tika analizēti gan CVK, gan PMLP apkopotie dati.

Datu analīzes rezultāti apstiprina plaši izplatīto priekšstatu, ka vēlēšanās biežāk piedalās vidējā un vecākā gadagājuma pilsoņi. 2021.gada vēlēšanās jūtami aktīvāki bija pilsoņi vecumā no 45 gadiem. Vairākos Pierīgas novados aktīvāki bija arī pilsoņi vecumā no 35 līdz 44 gadiem.

Tika arī konstatēts, ka sievietes aktīvāk nekā vīrieši piedalījās šajās vēlēšanās. Neraugoties uz to, ka sieviešu īpatsvars vecuma grupās līdz 44 gadiem ir mazāks nekā vīriešu īpatsvars, visās vecuma grupās viņas biežāk devās vēlēties, rēķinot absolūtos skaitļos.

Vēlēšanās biežāk piedalījās tie cilvēki, kuriem ir nepilngadīgi bērni. Īpaši reljefi tas redzams vecuma grupā no 35 līdz 44 gadiem, kā arī no 25 līdz 34 gadiem un no 45 līdz 54 gadiem.

Precēti cilvēki visaktīvāk piedalījās vēlēšanās. Savukārt pasīvākie ir neprecētie. Daļēji šāds sadalījums ir skaidrojams ar to, ka vēlēšanās biežāk piedalās personas, kas sasniegušas 45 gadu vecumu.

Ņemot vērā nesen veikto administratīvi teritoriālo reformu un tās strīdiem apvīto gaitu, virkne ekspertu bija izteikuši pieņēmumu, ka jaunizveidotajos novados līdzdalība būtu zemāka dažādu apsvērumu dēļ. Tomēr šis pieņēmums negūst apstiprinājumu – tieši jaunizveidotajos novados līdzdalība vidēji bija nedaudz augstāka nekā novados, kuru robežas reformas ietvaros netika mainītas.

Eksperti un pētnieki norādīja arī uz politiskās konkurences nozīmi līdzdalības kāpināšanā. Operacionalizējot politisko konkurenci kā katrā pašvaldībā reģistrēto kandidātu sarakstu skaitu, redzama neliela pozitīva, bet statistiski nenoīmīga korelācija starp nobalsojušo īpatsvaru un sarakstu skaitu. Turklāt šāda saikne ir novērojama galvenokārt jaunizveidotajos novados.

Kaut gan pētnieku rīcībā nebija detalizētas informācijas par ekonomiskajiem rādītājiem, kas varēja ietekmēt pilsoņu uzvedību vēlēšanās, netiešu priekšstatu var veidot, izmantojot CSP apkopoto informāciju. Ņemot vērā metodoloģiskas nianšes, nav iespējams precīzi salīdzināt CSP datus par mājāsaimniecību rīcībā esošajiem ienākumiem uz vienu mājāsaimniecības locekli un

ekonomisko spriedzi mājsaimniecībā ar līdzdalību. Tomēr pirmajā tuvinājumā rodas iespaids, ka ekonomiskā spriedze mājsaimniecībā varētu būt nedaudz ciešāk saistīta ar svārstībām līdzdalībā.

Par savveida kumulatīvo rādītāju dzīves kvalitātei izmantojot iedzīvotāju skaita izmaiņas pašvaldībā, ir konstatējama vāji pozitīva, taču statistiski nenoīmīga sakarība starp iedzīvotāju skaita dinamiku un dalību vēlēšanās.

Vienlaikus jāsecina, ka sociāli ekonomisko faktoru izpētei ir nepieciešami mikrolīmeņa dati no valsts reģistriem vai no reprezentatīvas balsstiesīgo pilsoņu aptaujas.

Pārskats par padziļinātajām intervijām ar ekspertiem

Dalībnieki

Atbilstoši līgumam starp Pārresoru koordinācijas centru un Latvijas Universitāti tika organizētas sešas grupu diskusijas, lai apspriestu faktorus, kas ietekmēja diskusiju dalībnieku lēmumu par dalību 2021.gada pašvaldību vēlēšanās vai ārkārtas Rīgas domes vēlēšanās 2020.gadā. Uz grupu diskusijām tika aicināti tikai tādi Latvijas Republikas pilsoņi, kas nepiedalījās kādā no minētajām vēlēšanās.

Ņemot vērā Ministru kabineta noteiktos epidemioloģiskās drošības noteikumus, grupu diskusijas notika tiešsaistē, izmantojot Zoom platformu. Tas ļāva dažādot katras grupas dalībnieku ģeogrāfiju. Dalībnieki tika strukturēti atbilstoši vecumam un sarunas valodai:

- 18-30 gadus veci dalībnieki, saruna latviešu valodā;
- 31-50 gadus veci dalībnieki, saruna latviešu valodā;
- 51-70 gadus veci dalībnieki, saruna latviešu valodā;
- 18-30 gadus veci dalībnieki, saruna krievu valodā;
- 31-50 gadus veci dalībnieki, saruna krievu valodā;
- 51-70 gadus veci dalībnieki, saruna krievu valodā.

Detalizētāks dalībnieku apraksts iekļauts Pielikumā Nr.2.

Interese par politiku

Vairāki gados jauni dalībnieki norādīja, ka viņu interese par politiku pakāpeniski palielinās:

“Pieaug vecums, ir jādomā daudz vairāk par to, kas notiek apkārt”.

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Kāds cits dalībnieks grupā nedaudz konkretizēja:

“Ir jāzina, kas notiek riņķī; ja dzīvo šajā valstī, ir jāpaplašina savs apvārsnis.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Dažiem šo interesi par politiku kāpināja tieši pandēmija un vēlme būt informētam par politiskajiem un ekonomiskajiem procesiem Latvijā un ārpus tās. Tomēr vairāki dalībnieki pauda, ka viņu interese par politiku ir krietni mazinājusies vai pat zudusi:

“Agrāk nedaudz sekoju, tad vīlos, vairs neskatos [ziņas – aut.piezīme]”.

(30-50 g.v., krievu valoda)

Viens no intereses mazināšanās cēloņiem ir informatīvās telpas pārsātinājums ar informāciju par pandēmiju, kovidu, vakcināciju, hospitalizāciju un ar to saistītajiem jautājumiem. Cits dalībnieks norādīja, ka “sagura” no informācijas apjoma priekšvēlēšanu kampaņas laikā savā pašvaldībā. Vairāki sarunas dalībnieki krievu valodā pauda, ka interesējas par politiku citās valstīs, bet ne Latvijā, jo:

“Man nepatīk segregācija, nevēlos tajā piedalīties”.

(30-50 g.v., krievu valoda)

Vidējā vecuma grupā interese par politiku ir drīzāk mazinājusies, un to dalībnieki saista ar procesiem politikā. Sarunas dalībnieki krievu valodā norādīja uz citu politisko organizāciju attieksmi pret partiju “Saskaņa”:

“Agrāk vairāk sekoju līdzī, balsoju gan Saeimas, gan pašvaldību vēlēšanās, jo bija pārliecība, ka pilsonim ir jāpauž savs viedoklis. Bet, kad Saskaņa Saeimā ieguva balsu vairākumu, taču tika atstāta opozīcijā, es sapratu, ka šajā valstī nekas nemainīsies, un pārstāju sekot līdzī.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Cits dalībnieks pauda vilšanos vēlēšanu rezultātos:

“Intereses par politiku vairs nav, nav jēgas balsot, jo balso par vieniem, bet tiek citi”.

(50-70 g.v., krievu valoda)

Savukārt latvieši plokošo interesi par politiku skaidro ar politiķu rīcību un tās rezultātiem:

“Nepatīk man tas viss, kas tur notiek. Nekas jau nenotiek no tā, ko sola pirms vēlēšanām. Nomainās tikai ministri, un viss, pati situācija valstī nemainās.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Daži respondenti minēja izmaiņas personiskajā dzīvē kā iemeslu mazākai interesei par politiku:

“Šobrīd interese ir noplakusi, jo esmu mājās ar mazu bērnu, neizeju darbā. Skatos “Panorāmu”, lasu ziņu portālus, bet tā ļoti aktīvi neinteresējos, lai varētu spriest un debatēt. Jūtos izkritusi no aprites.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Vēl kāds sarunas dalībnieks norādīja uz pazīstamu cilvēku nozīmi intereses par politiku kāpināšanā:

“Bērniībā vectēvs interesējās par politiku, par to tika daudz runāts ģimenē. Tagad interese noplakusi. Ja apkārtnē ir kāds, kurš kandidē, kaut kaimiņš, tad tu interesējies. Bet, ja nevienu nepazīsti, tad arī neinteresējies.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Vecāka gadagājuma sarunas biedri latviešu valodā biežāk apgalvoja, ka viņu interese par politiku ir “virs vidējā”. Iemesli tam ir gan politikas ciešā saikne ar ekonomiku, gan Saeimas vēlēšanu tuvošanās, gan respondentam pazīstamu cilvēku darbošanās politikā. Tomēr atsevišķi sarunas dalībnieki norādīja, ka kovids ir kļuvis par daudz svarīgāku problēmu, kura aizēnojusi citus jautājumus, t.sk. politiku. Vecāka gadagājuma sarunas biedri krievu valodā iezīmēja atšķirīgus intereses līmeņus par politiku, nedaudz dominējot augstākai interesei par to. Viņi arī visai konkrēti raksturoja, viņuprāt, lielākās problēmas Latvijas politikā, kas ir saistītas ar attiecībām ar Krieviju:

“Mūsu valstī politika skatās uz Rietumiem, kas, manuprāt, nav pareizi, jo ir jādraudzējas ar kaimiņiem, Krieviju, Baltkrieviju. Tad mums būs vieglāk dzīvot.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Nozīmīgākie informācijas kanāli gados jauniešiem dalībniekiem ir ziņu portāli (Delfi, lsm.lv) un sociālie tīkli. Dažkārt tos papildina draugu norādes uz interesantu, nozīmīgu informāciju. Vidējā un vecākā gadagājuma respondenti biežāk skatās televīzijas ziņas, tomēr labprāt izmanto arī dažādus portālus, t.sk. pietiek.com.

Spontānie iemesli atteikumam piedalīties vēlēšanās

Grupu diskusiju dalībnieki minēja visai plašu iemeslu spektru, kas pamudināja viņus nepiedalīties pašvaldību vēlēšanās. Turklāt daļa šo iemeslu nesakrita ar ekspertu minētajiem faktoriem. Tāpat svarīgi, ka šīs diskusijas ļāva padziļināt izpratni par iepriekš veiktajās aptaujās minētajiem iemesliem, kuru dēļ pilsoņi nepiedalījās vēlēšanās.

Dalībnieki plaši un daudzveidīgi raksturoja **politiskās elites lomu** lēmumā nepiedalīties pašvaldību vēlēšanās. Viens no biežāk minētajiem iemesliem bija neapmierinātība un nepatika, ko izraisījuši vai nu politiķu lēmumi un to sekas vai arī politiķu nespēja atrisināt pašvaldībā sasāpējušu problēmu:

“Nemaz negribēju Rīgā vēlēties, jo mani neapmierina Ušakovs, viņa sniegums.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

“Būtu nepieciešams, lai tas, ko viņi sola pirms vēlēšanām, tie punkti, kurus viņi izklāsta, realizētos arī dzīvē. Lai nav tā, ka tie ir tikai tukši vārdi.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Diskusijas dalībnieki piemin arī neapmierinātību ar valdības darbu un ar to saistīto ticību Latvijai:

“Esmu zaudējusi ticību valstij. Negāju vēlēties, jo nav ticības.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Daļā sarunu dalībnieku šī neapmierinātība ir pārveidojusies par dziļāku vilšanās sajūtu, kura šķietami ir vairāk izplatīta austrumslāvu pilsoņu vidū. Viens no austrumslāvu vilšanās avotiem ir Latvijas neatkarības atjaunošanas pamatprincipi:

“Esmu pilsonis, bet neēju balsot tāpēc, ka citi cilvēki, kas arī atbalstīja Latvijas Republiku, bet nebija te dzimuši, nekļuva par pilsoņiem. Tas ir nepareizi. Neeju balsot, jo esmu vīlies.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

“Vīlos, kad nepaņēma krievu valodu par otru valsts valodu, kaut mums ir daudzas valstis Eiropā, kurās ir vairākas valsts valodas. Politika Latvijā ir pilnīgi absurds. Mūsu tuvākie kaimiņi ir Krievija un Baltkrievija, tepat arī Eiropa, izeja pie jūras, bet tas netiek izmantots, netiek realizēts. Ir pilnīga politiskā izgāšanās. Man nav vārdu, lai pieklājīgi šo raksturotu.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Arī partijas “Saskaņa” darbība Rīgā un tās līderu rīcība ir apbēdinājusi daļu šīs partijas atbalstītāju:

“Tomēr vīlos Saskaņā: velojoslas, korupcijas skandāli, Ušakovs aizgāja uz Eiropu, Saskaņa zaudēja spožu līderi. Jā, tur bija cilvēki, par kuriem balsot, bet es sapratu, ka nekas nemainīsies, ka Saskaņa RD vairs nebūs, tas bija acīmredzami, jo runāja par pārkāpumiem, draudēja ar kriminālsodiem.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Dalībnieki dažādi saredz vairākus politiķu neapmierinošā snieguma cēloņus. Dažkārt tas ir saistīts ar zināmu neizdarību:

"Iepriekšējās vēlēšanās nāca pie varas citi, gados jauni cilvēki, kas solīja, ka viss mainīsies, visi solījumi tiks īstenoti, bija cerība. Bet, nonākot līdz šīm vēlēšanām, viņi saprata, ka nekas nav izdarīts, un sāka ātrumā darīt."

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Vēl cits apsvērums ir vēlēto amatpersonu profesionālās kompetences trūkums:

"Nav jāskatās tik ļoti uz partiju politiku, kā uz kompetenci. Daudzi politikā ir juristi, kuriem trūkst darbaļaužu pieredzes, kura ir nepieciešama, piemēram, pilsētplānošanā. Trūkst dažādu jomu profesionāļu."

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Tomēr visbiežāk politiķu nesekmīgo darbību sarunu dalībnieki saista ar korupciju:

"Savā laikā balsoju par Ušakovu, viņš tad kļuva par mēru, patika viņa harizma, viņš bija aktīvs, ļoti labi mācēja runāt, tāpēc tajā laikā aizgāju. Bet vairāk negāju, jo tie skandāli par naudas aizplūšanām, protams, tad vairs nē, viņš pierādīja, ka, tāpat ka liela daļa, kad tiek pie varas ..."

(30-50 g.v., latviešu valoda)

"Katrs, kas nāk, izsaimnieko to pašvaldību, tas demotivē. Aizejot nobalsot, tu kādam palīdzī nopelnīt naudu."

(30-50 g.v., latviešu valoda)

"Nepatika, ka Saskaņa ir kopā ar Andri Ameriku un viņa partiju; domāju, ka korupcija bija saistīta tieši ar A. Ameriku, neuzticējos tieši viņam. Tāpēc nolēmu netērēt savu laiku."

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Situācijā, kad daudzi diskusiju dalībnieki norādīja uz problēmām ar esošajiem politiķiem, būtu visnotaļ saprotami, ja vēlētāji pievērstos jauniem politiķiem vai pat jauniem politiskajiem spēkiem. Tomēr arī tie nav piedāvājuši ticamas alternatīvas:

"Arī uz šīm vēlēšanām pieteicās jauni cilvēki, kas radīja neticību, ka ir spējīgi, kompetenti, komandā bija bārmene bez izglītības, bezdarbnieki, pieredze apkalpojošajā sfērā. Alūksne ir maza, viens otru pazīst, līdz ar to nav ticības, ka piedāvātie kandidāti kaut ko prot, spēs izdarīt. Nebija ticības, ka partiju piedāvājums ir nopietns, sāka šķīst, ka tā ir kāda bērnu spēle, ja var piedāvāt šādus nekompetentus kandidātus. Un tad tas kāršu namiņš sabruka."

(18-30 g.v., latviešu valoda)

"Viena partija izcēlās, ka partijas programma sastāvēja no tā, ka viņi novērsīs to, ko iepriekš viens lielais ļaunais ir sastrādājis. Tad tu saproti, ka tādas substances tajā partijā nav, satura nav, tikai māk kādu nolaist, bet konstruktīva piedāvājuma nav, kritika aizēnoja konstruktīvu piedāvājumu."

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Deputātam ir jābūt izglītotam, intelligentam, spēcīgam līderim, kurš strādā priekš valsts un cilvēkiem. Bet mēs redzam birokrātus, kuri atļaujas Dombura šovā pateikt sievietei, lai viņa aiztaisa muti. Tas līmenis viņiem brīžiem ir tik zems ...”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Vairāki respondenti pauda, ka ir iepazinušies ar kandidātu sarakstiem un to vēlēšanu platformām. Secinājumi ir visai dažādi.

Daži diskusiju dalībnieki spēja saskatīt atšķirības starp partijām un kandidātiem, taču piedāvājums joprojām nešķita gana pievilcīgs:

“Domāju divas nedēļas, apskatīju programmas, klausījos, ko politiķi runā, ņēmu vērā iepriekšējos skandālus. Skatījos arī pāris debates. Neapmierināja ne partiju programmas, ne kandidāti. Negribu balsot par partiju, kura neatbilst maniem uzskatiem, standartiem. Tīši nebalsoju, jo nebija atbilstoša kandidāta.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Visas partijas ir debilas un bezpalīdzīgas. Mums tagad ir mērs, kuru interesē tikai stabiņi un velociņi – tas ir debilisma augstākais punkts! Domāju, ka tie, kas balsoja par mēru, tagad ir neapmierināti, diemžēl neviens jau to nevarēja paredzēt, kā būs. “Saskaņa” – par šo partiju balso pensionāres, kuras dievina Ušakovu. Ak kungs, nu nav par ko balsot! Latvijas krievu savienība – vispār kaut kādi klauni! Šausmas! Vai arī nacionālisti! Parādījās partija “Progresīvie”, tur ir mana skolotāja, kas tagad sēž domē: pirmā ranga problēma ir LGBT!”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Tikmēr citiem pat šī izpēte neļāva saziņēt būtiskas atšķirības starp partijām, tādējādi nostiprinot priekšstatu, ka “visas partijas ir vienādas”:

“Es izlasīju desmit vai cik tur tās partiju programmas. Es pa diagonāli izlasīju – tas bija uzjautrinoši un nožēlojami vienlaicīgi. Programmas visiem ir vienādas, visi darīs kaut ko labu un skaistu, un vai tad man ir iebildumi pret labām un skaistām lietām?! Protams, nav! Komiskākais – visi taisīs velociņus, kas laikam ir modes lieta tagad Latvijā. Kopumā – nožēlojami sacerējumi, labāk tad vispār nebūtu rakstījuši!”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Priekšstats par līdzīgajām partiju programmām stiprina pārliecību, ka partijas savā starpā nekonkurē, nesacenšas par vēlētāju simpātijām. To vēl vairāk stiprina tas, ka vairākās pašvaldībās uzvarētājs jau teju ir zināms ilgu laiku pirms vēlēšanu dienas un šī politiskā spēka pozīcijas vājināt ir praktiski neiespējami:

“Ja būtu izteiktāka konkurence starp vairākiem pretendentiem, kandidātiem, tad motivācija pedalīties vēlēšanās būtu bijusi lielāka. Bet te bija cīņa kā Dāvidam ar Goliātu”.

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Ar šķietami vājo politisko konkurenci zināmā mērā ir saistīts kvantitatīvajos pētījumos bieži fiksētais vēlēšanu **bezjēdzīguma** faktors. Grupu diskusiju dalībnieki iezīmēja vairākas šī faktora šķautnes. No vienas puses, respondenti ir pamanījuši, ka vairāku pašvaldību vadītāji tiek atkārtoti ievēlēti amatā neatkarīgi no balsu sadalījuma vēlēšanās. Līdzīga tendence pamanāma arī Saeimā. Tas sekmē sajūtu, ka dalībai vēlēšanās un balsojumam nav jēgas:

“Negāju balsot, jo cilvēki, kas kandidēja, visi bija tie paši, tur kopš 1991.gada nekas nav mainījies.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

“Man apkārtnē visiem viss ir vienalga, neviens neredz balsošanā jēgu. Arī draugi saka, ka nav, par ko balsot. Nebalsoju arī 13.Saeimas vēlēšanās – atkal vinnēs Vienotība; vai, ja nevinnēs vienotība, tiks izveidota koalīcija, kurā galvenā būs Vienotība. Tad – kāda jēga iet?”

(18-30 g.v., krievu valoda)

No otras puses, sarunas dalībnieki pauda, ka pēc vēlēšanām nenotiek būtiskas, redzamas pārmaiņas pašvaldības darbībā:

“Mana ģimene arī nebalso, jo uzskata, ka nav vērts tērēt savu laiku, domāt, analizēt, izvēlēties, jo galu galā balsis neko nedos.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

“Senioru elektorātam ir liela teikšana. Jaunieši noplāta rokas – ko tad es... Ja aizies pensionāri, tad tāpat sabalsos vecos.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Nav ticības vēlētāju spēkam.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Atšķirīga bezjēdzīguma interpretācija redzama tajās atbildēs, kurās tiek runāts par to, ka atsevišķa pilsoņa balsij nav izšķirošas matemātiskas nozīmes:

“Ģimene iet balsot, bet mani draugi neiet, jo neuzskata, ka viena balss kaut ko dod.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

“Neticu, ka manai balsij ir ietekme, neredzu balsošanai jēgu.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Līdzīga tēma ieskanas apgalvojumā, ka mazo novadu pārstāvjiem ir mazas izredzes tikt ievēlētiem jauno, apvienoto pašvaldību domēs. Tas vienlaikus iezīmē arī administratīvi teritoriālās reformas ietekmi uz līdzdalību:

“Ja nāc no maza ciema, izredzes iekļūt domē ir niecīgas. Tad kāda jēga iet?!”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Daži respondenti veikuši savu favorītu perspektīvu novērtējumu un nolēmuši nepiedalīties, jo attiecīgajam sarakstam nav bijušas reālistiskas izredzes panākt savu pārstāvju ievēlēšanu:

“Mana balss nebūtu ar lielu ietekmi, mana partija šogad tāpat nebūtu tikusi iekšā.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Vēl citiem respondentiem ir nepatīkama pieredze ar sava favorīta pārstāvju neievēlēšanu pašvaldības domē:

“Pagājušajā reizē tā partija, par kuru balsoju, neiekļuva domē (bija par maz balsu). Visi mani draugi balsoja par šo partiju, taču tā netika pāri barjerai. Tātad mana balss neko neietekmē - vai ej, vai neej.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Dažiem radies iespaids, ka pie šāda rezultāta vainojama kāda krāpšanās:

“Runāju ar sev apkārt esošajiem – mēs balsojam par vieniem, bet uzvar citi. Neticu, ka viss ir godīgi.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Un vēl viens balsošanas bezjēdzīguma aspekts ir priekšstati par pašvaldības nozīmi indivīda dzīvē, kuru vairāki respondenti uzskata par gluži mazu:

Jūrmalā dzīve ir pietiekami laba, un to nenosaka tie cilvēki, kas sēž pašvaldībā, bet to jūrmalnieku nodokļi, kuri tur tiek iemaksāti.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Es neizjūtu pašvaldību uz savas ādas, un tas ir brīnišķīgi. Pašvaldība netraucē un neko globāli sliktu nav izdarījusi.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Man ar pašvaldību nav nekādas saistības, man no viņiem neko nevajag.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Grupu dalībnieki bieži uzsvēra, ka viņu nepiedalīšanās vēlēšanās ir uztverams kā **protests** – pret valdības darbu, pret administratīvi teritoriālo reformu, pret mēreni sekmīgajiem centieniem iegrožot kovidu:

“Iepriekš gāju balsot, jo šķita, ka ir tāds pienākums iet balsot, par to speciāli nedomāju. Bet tagad, neiet balsot, tas man bija sava veida protests. Protests pret visu valdošo iekārtu kā tādu, gan pašvaldībā, gan valstī, tā es parādīju savu attieksmi.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Es apzināti izvēlējos neiet, tas ir kā protests, ka neatbalstu līdzšinējo sniegumu.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Pat nedomāju piedalīties, neklausos ziņas, neinteresējos. Esmu Latvijā tikai vienu gadu, esmu vīlies par valsts stāvokli. Nekādas vēlēšanas neko nemainīs.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

“Ja Latvija nonāks pilnīgā strupceļā, man vienkāršāk būs aizbraukt dzīvot kaut kur citur, nevis iet uz mītiņiem, kaut ko darīt. Tā nav tikai mana pozīcija, bet arī manu tuvāko draugu pozīcija.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Līdzīgi virknei citu vēlēšanu arī 2021.gada pašvaldību domju vēlēšanās viens no nebalsošanas paustajiem iemesliem bija **jautājumi, kas ir saistīti gan ar vēlēšanu sistēmu, gan ar vēlēšanu administrēšanu**. Piemēram, daži respondenti pauda, ka vēlēšanās balsot par atsevišķiem kandidātiem, nevis par visu kandidātu sarakstu, uzskatot, ka šādā veidā viņi varētu izraudzīties labāku domes sastāvu.

“Man neviena partija nebija tuva, gribēju balsot par personālijām, taču tāda iespēja man netika dota. Tāpēc arī negāju uz vēlēšanām.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Vēl, protams, liela lieta, kas ir nodarījusi kaitējumu, ir tas, ka var startēt tikai tie cilvēki, kas ir kādā partijā/ apvienībā. Tas nodara lielu kaitējumu – labs cilvēks ir spiests būt kādā partijā, bet, ja tā partija nav man pieņemama, tad, piedodiet, atvainojiet, nekā!”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Citam sarunas dalībniekam šķita, ka vēlēšanu likumdošana pieļauj pārāk jaunu personu kandidēšanu pašvaldību vēlēšanās:

“Es uzskatu, ka 18 gadi vēl ir par agru, lai būtu par deputātu. Tāds cilvēks ir par jaunu, nav vēl stabila nostāja.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Vēl citi meklē iespēju caur balsojumu paust savu protestu pret procesiem valstī:

“Es ietu balsot, ja varētu atzīmēt, ka “Neviens man nepatīk”. ”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Daži respondenti apzinājās, ka vēlēšanu iecirknī varētu būt liels ļaužu pieplūdums, tāpēc balsošana varētu prasīt ilgāku laiku:

“Bija slinkums iet – stāvēt rindā, gaidīt.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Daži citi nebija pamanījuši iespēju nobalsot vēl pirms vēlēšanu dienas:

“Bija man pat pastkastītē aicinājums. Bet nezināju, ka ir iespējama iepriekšēja balsošana.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Citu nebalsošanas iemeslu vidū vairākkārt tika pieminēts kovids, īpaši tad, ja personai ir kādas hroniskas kaites:

“Bija bail no covid-19; man ir invaliditāte.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

Vairākkārt tika pieminēta dzīvesvietas maiņa. No vienas puses, šāds pavērsiens atklāja jaunu, nepazīstamu politisko situāciju attiecīgajā pašvaldībā. No otras puses, viens no sarunas dalībniekiem nebija spējis savlaicīgi mainīt deklarēto dzīvesvietu, lai varētu piedalīties vēlēšanās. Vēl cits respondents atturēšanos no balsošanas saistīja ar piederības sajūtas neesamību ar jauno dzīvesvietu:

“Es būtu aizbraukusi arī bez miljona dolāru uz novadu, kurš manī būtu radījis piederību, piederības sajūtu, ka es te kaut ko zinātu, kaut ko saprastu, varētu kaut ko lemt. Iepriekšējā vietā, kurā dzīvoju 10 gadus – tur es būtu aizbraukusi, būtu nobalsojusi, jo jutos tur piederīga, zināju, par ko balsot.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Vēl kāds respondents izcēla darbu publiskajā sektorā kā piespiedu faktoru, kuram neesot, cilvēki drīzāk nepiedalītos:

“Manā ģimenē balso tikai mans brālis. Viņš strādā armijā, izlūkošanā. Viņam, nabagam, obligāti ir jāiet balsot.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Virzītie iemesli atteikumam piedalīties vēlēšanās

Līdztekus pašu sarunas dalībnieku spontāni minētajiem iemesliem nepiedalīties vēlēšanās diskusijās tika mērķtiecīgi apspriesti tādi faktori, kurus padziļinātajās intervijās minēja Latvijas eksperti vai kuri ir minēti akadēmiskajos pētījumos par citām valstīm.

Viens no svarīgiem līdzdalību ietekmējošajiem faktoriem ir pilsoņu sajūta, ka vēlēšanās valda sīva konkurence un partijas vai kandidāti patiesi cīnās par sabiedrības atbalstu. Tāpēc arī grupu dalībniekiem tika vaicāts, cik lielā mērā viņiem šāda sajūta bija radusies 2020.gada un/vai 2021.gada kampaņu ietvaros. Atbildes iezīmēja visai raibu ainavu. Daļa respondentu uzsvēra partiju reklāmas materiālu parādīšanos pastkastītēs, vidē, sociālajos tīklos kā vēlēšanu konkurences zīmi:

“Reklamējās vairāk nekā iepriekš, īpaši sociālajos medijos.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

“Reklāmu bija daudz, uz māju sienām Rīgā, pieturvietās.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

“Pamanīju, ka pastkastīte tika piesārņota.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Par savstarpējo konkurenci liecināja arī cilvēku noskaņojums attiecīgajā pašvaldībā:

Ventspilī runāja – vai tiešām šis būs tas gads, kurā kaut kas mainīsies?! Var jau diskutēt, vai tas ir vēlēšanu rezultāts, vai fona process, bet Ventspilī varēja just, ka ir spiediens – pēc reitingiem varēja just.

(50-70 g.v., krievu valoda)

Tomēr vairāki respondenti lūkojās pēc jauniem līderiem kā politiskās konkurences indikatora, bet neatrada tos:

“Nejutu konkurenci – visas tās pašas sejas, kas jau bijušas.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Savukārt daži sarunas dalībnieki vēlējās interaktīvāku kampaņu, lai varētu runāt par nopietnu konkurenci:

“Grūti to nosaukt par konkurenci, jo katrs tikai izteica savu viedokli, nebija debašu, netiek politiskie spēki tik ļoti salīdzināti, katrs cenšas tikai sev piesaistīt uzmanību.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Vēl citus vēlēšanu kampaņa nerasniedza vai neinteresēja, tāpēc šie respondenti norādīja, ka ar īpašu sāncensību šī kampaņa neizcēlās:

“Process līdz manām ausīm neatnāca; ja būtu bijis presings, būtu ieklausījusies, bet – tas viss man paslīdēja garām.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

“Es nesekoju kampaņai. Pamanīju tik, ka pastkastīte tika piesārņota.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Tāpat sarunu dalībnieki tika izvaicāti par pašvaldību lomu viņu dzīvē. Viņi atzina pašvaldības visai nozīmīgo vietu un minēja daudzveidīgu pakalpojumu klāstu, ko, viņuprāt, nodrošina pašvaldības:

“Pašvaldību lēmumi ļoti tiešā veidā ietekmē manu dzīvi – sastrēgumi uz Čaka ielas [Rīgā – aut.piezīme].”

(18-30 g.v., krievu valoda)

“Valkā ļoti domā par cilvēkiem, pašvaldība nāk pretim. Ielas tiek remontētas, galvenie ceļi tiek remontēti, ēkas renovētas, parki atjaunoti un veidoti.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

“Drošība pašvaldībā – tā ir pašsaprotama lieta; es nevaru iedomāties situāciju, kurā pašvaldība nodzīvojas tik tālu, ka nevar nodrošināt drošību.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Vēl man ir pieredze ar manu vectēvu – lai iegūtu pensionāra un invalīda statusu, tas bija ļoti grūti, jo nav skaidra procedūra, kur jāiet, kas jādara, piedevām process ilga trīs nedēļas. Lieli nervi uz sīkumiem tika iztērēti, kaut visu varētu elektroniski. Tās bija šausmas, lieli nervi, knapi visu sapratām, bet internetā skaidru vadlīniju nav! Kāpēc pašvaldība nevar atrisināt šādu sīkumu?”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Vienlaikus respondenti norādīja arī uz pašvaldību neizdarību, kļūmīgiem lēmumiem vai pat iespējamu korupciju. Šie apsvērumi iespaido lēmumu piedalīties vēlēšanās:

“Man sabojājas noskaņojums, kad izlasu, ka Rīgā būs stabiņi, jo saprotu, ka tie ir mani nodokļi un ka bezjēdzīgi tiek tērēta mana nodokļu maksātāja nauda. Pirms pāris gadiem – “Rīgas satiksmes” skandāls, ūdeņraža trolejbusi. Besī tā korupcija!”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Rēzeknē ir daudz realizētu ļoti dārgu projektu, kuri paši sevi nespēj atpelnīt. Jau pirms celtniecības taču ir skaidrs, cik maksās uzturēšana. Tagad mums ir [Latgales vēstniecība] “Gors”, bet tur ir tikai viena mazītiņa kino zāle. Tagad “Goram” nav naudas, par ko apkurināt ēku.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

“Pašvaldības ietekme ir liela, bet pašvaldība ļoti attīsta tūrismu, tajā pašā laikā nedomā par pamata iedzīvotājiem.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Pilsoņu priekšstatu par vēlēšanu administrēšanu arī var ietekmēt līdzdalību. Ja plaši izplatīts ir uzskats, ka vēlēšanas tiek administrētas negodīgi, ka kaut kādi kandidāti vai saraksti saņem papildus atbalstu balsu skaitīšanas procesā, tad pilsoņi var nolemt nepiedalīties šādā manipulatīvā aktivitātē. Grupu diskusiju dalībnieki visbiežāk uzticējās vēlēšanu administrēšanai Latvijā, tomēr dažas problēmas iezīmējās. Viena no tām ir saistīta ar balsojuma rezultātiem – ja tas neatbilst respondentu gaidām, pieaug šaubas par administrēšanas godīgumu:

"Ir nopietnas šaubas, vai vēlēšanās viss ir korekti, vai balsis tiek saskaitītas korekti. Jo pieredze rāda, ka es un visi mani draugi balsojam par vienu partiju, bet vēlēšanās uzvar cita. Tātad tur kaut kas nav korekti saskaitīts, ir notikusi blēdīšanās."

(30-50 g.v., krievu valoda)

"Neticu vēlēšanu iznākamam no tā brīža, kad notika vēlēšanas par iestāšanos ES un NATO. Es un visi man apkārtējie cilvēki bijām pret, bet beigās LV iestājās!"

(30-50 g.v., krievu valoda)

Atsevišķi sarunu dalībnieki dalījās ar personisko pieredzi, kas vedina saglabāt skepsi pret procesa godīgumu:

"Es apšaubu [administrēšanas godīgumu – aut.piezīme], jo pirms 10 gadiem pati biju partijā. Piedalījās kā deputātu kandidāte dažādās vēlēšanās. Bija daudz sarunu ar vēlēšanu novērotājiem, un redzēju cīņu, kāda notika par iecirkņiem. Jūrmalā ir specifisks rajons – Kauguri. Tur var daudz un dažādi visu saskaitīt. Līdz ar to – nē, man nav pārliecība, ka tieši skaitīšanas procesā, naktī viss ir ļoti godīgi, jo citkārt tikai dažas aploksnes izšķir būšanu vai nebūšanu konkrētajā amatā."

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Neraugoties uz izmaiņām partiju finansēšanas regulējumā un uzraudzībā, joprojām saglabājas bažas par naudas izšķirošo ietekmi uz vēlēšanu rezultātiem:

"Latvijā gribētos vairāk caurspīdīguma, pastāv iespēja šmaukties. Latvijā politikā visu nosaka nauda, tāpēc nav godīgas arī vēlēšanas, tas attur ļaudis no balsošanas."

(18-30 g.v., krievu valoda)

Daži respondenti pieļāva balsu pirkšanu, kas kropļo vēlēšanu procesu:

"Droši vien, ka pērk balsis arī pie iecirkņiem."

(50-70 g.v., latviešu valoda)

"Balsis tiek pirktas, tiek iemestas papildus. Viss ir skaidri redzams! Pati biju reiz novērotāja, saprotu, ka ir iespējams krāpties."

(50-70 g.v., krievu valoda)

Lai pārvarētu kolektīvās rīcības problēmu vēlēšanu norisē, publiskajā diskursā plaši tiek izmantots arguments par pilsoņa pienākumiem, t.sk. par pienākumu piedalīties vēlēšanās. Diskusiju dalībnieki nereti atzina šāda pienākuma esamību un saistīja to ar pilnvērtīgu pilsonību:

"Katra pilsoņa pienākums ir iet vēlēties."

(30-50 g.v., krievu valoda)

"Piedalīties vēlēšanās noteikti ir pilsoņa pienākums. Paši vien esam atbildīgi par to, kas notiek, ko ievēlē arī tad, ja paši neaizejam."

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Tomēr vairāki respondenti laika gaitā ir zaudējuši šāda pienākuma sajūtu:

“Mācījos valsts ģimnāzijā, mūs aicināja iet balsot. Tad domāju, ka tas ir mans pienākums. Vairs nē.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Daži pat iezīmēja konkrētu resursu apmaiņas perspektīvu:

“Valsts neko man nav devusi, tāpēc es valstij neko neesmu parādā. Es saprotu, ka ir jāievēro likumi. Bet – iet armijā, aizstāvēt savu valsti, kāpēc? Valsts man neko nav devusi, kāpēc man kaut kas ir jādara? Tieši otrādi, es maksāju nodokļus un sagaidu normālu politiku, normālu ekonomisko situāciju.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

“Ja valstij pret mani nav nekāds pienākums, tad es domāju, ka man arī nē.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Normālā situācijā visiem būtu vēlme iet un balsot. Normālā situācijā visi būtu patrioti, un ietu cīnīties par savu labklājību.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

Neraugoties uz visai plaši izplatītajam uzskatam, ka līdzdalība vēlēšanās ir viens no pilsoņa pienākumiem, sarunas dalībnieki bieži bija noraidoši pret obligātās balsošanas ieviešanu Latvijā, kaut daži būtu gatavi balsot, lai izvairītos no sankcijām:

“Es aizietu, bet nebūtu priecīga.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Es ietu, lai nav jāmaksā sods, liela sāpe tā balsošana nav, gabals nenokristu.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Tomēr biežāk sadzirdama negatīva attieksme pret šādu jaunievedumu:

“Ir jābūt brīvai izvēlei. Es neietu principā, ja mani piespiestu! Ar piespiešanu neko labu nevar panākt.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

“Es maksātu sodu – nedrīkst piespiest cilvēku.”

(30-50 g.v., latviešu valoda)

“Es maksātu sodu, neietu. Es pat 100 € sodu maksātu, esmu nogurusi no visa.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Sarunu dalībnieki saredz virkni negatīvu seku obligātajai līdzdalībai vēlēšanās:

“Vēlētājs ir nevis paša motivēts, ir iepazīties ar partijas programmu, tā atbilst viņa interesēm, bet viņam ar asu priekšmetu no muguras dur, tad arī aizies un nobalsos par smukāko vārdu, neiedziļināsies.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Tad visi balsotu par pirmo pagādījušos partiju, bez iedziļināšanās.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

“[Obligātās vēlēšanu līdzdalības gadījumā] sabiedrība šķeltos, līdzīgi kā tagad ar vakcināciju.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

“Risku daudz vairāk nekā ieguvumu. Varētu būt publisks boikots.”

(50-70 g.v., latviešu valoda)

Sarunas noslēgumā dalībnieki dalījās priekšstatos par to, kādi cilvēki visbiežāk piedalās vēlēšanās. Viens segments ir tādi cilvēki, kuri tic nākotnei un labām pārmaiņām:

“Balsotāji ir parasti cilvēki, kuriem ir cerība, ka kaut kas tomēr būs labāk. Ja nu mūsu balss tomēr kaut ko ietekmēs. Ir ticība un cerība, romantiķi.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

“Balso tie, kuriem ir kriptiņa cerību, ka kāds strādās valsts labā, ne tikai sev.”

(30-50 g.v., krievu valoda)

“Ideālisti, kas kaut kam tic.”

(50-70 g.v., krievu valoda)

Tiek pieminēts arī patriotisms un ticība savai valstij:

“Tagad iet vēlēt patrioti, kas domā, ka Latvijā viss ir kārtībā.”

(18-30 g.v., krievu valoda)

Vairāki dalībnieki uzsvēra izglītības un analītisko prasmju lomu:

“Šie cilvēki ir informēti par procesiem un lēmumu pieņemšanas kārtību. Ir izglītoti – spēj apstrādāt informāciju, un, ja cilvēks saprot notiekošo, tad arī ir motivēts piedalīties, nevis atsvešināties no tā, kas ir nesaprotams.”

(18-30 g.v., latviešu valoda)

Daži dalībnieki pauž asāku pozīciju, dodot mājienu par personisku ieinteresētību vai pat korupciju:

“Iet partiju ģimenes locekļi, firmās darbinieki, kuriem tiks nodrošināts darbs. Iet un cer, ka noturēsies vēl četrus gadus.”

Galveno atziņu kopsavilkums

Grupu diskusiju dalībnieku paustos viedokļus par vēlēšanu līdzdalības atteikuma iemesliem iespējams strukturēt vairākos blokos.

Pārliecinoši biežāk un plašāk raksturota politiku, politiskās elites saikne ar lēmumu nepiedalīties pašvaldību vēlēšanās. Politiku rīcība un to rezultāti tika visai negatīvi vērtēta, norādot, ka valsts attīstība nav bijusi gana ātra un sekmīga, kā arī attīstības rezultātus nebauda gana plaša sabiedrība. To stiprina iespaids, ka politiķi neinteresējas par vidusmēra cilvēka problēmām un to risināšanu. Šādi rezultāti ir veicinājuši vilšanos politikā, atsvešināšanos no tās, kā arī neticību pozitīvām pārmaiņām nākotnē. Šādus attīstības rezultātus ir veicinājuši vairāki faktori. No vienas puses, diskusiju dalībnieki runāja par kompetences un ideju trūkumu esošajā politiskajā elitē. Tāpat tika uzsvērtā korupcijas klātbūtne, kuras ietekmē tiek pieņemti daudzi nepamatoti lēmumi. No otras puses, respondenti uzsvēra, ka trūkst arī cerīgu jaunu līderu, kuriem būtu gan atšķirīgs politiskais piedāvājums, gan arī ticamas spējas to īstenot. Savukārt ticamu alternatīvu trūkums virknei dalībnieku līcis secināt, ka visas partijas ir itin līdzīgas, trūkst konkurences starp dažādām partijām un tādos apstākļos nav mērķtiecīgi piedalīties vēlēšanās.

Diskusiju dalībnieki izvērsti apsprieda vēlēšanu līdzdalības bezjēdzīguma jautājumu, iezīmējot vairākas tā šķautnes. No vienas puses, par balsošanas bezjēdzīgumu mudina domāt vēlēšanu rezultāti – kā pašvaldību, tā valsts līmenī virkne politiku nonāk amatos neatkarīgi no balsu sadalījuma vai pat par spīti vēlēšanu individualizētajām attieksmēm (plusiņi vai svītrojumi kandidātiem). Cita bezjēdzīguma izpausme saistās ar pašvaldības rīcību pēc vēlēšanām – neatkarīgi no balsojuma pašvaldība īsteno iepriekšējās politikas un neseko nekādas izmaiņas. No otras puses, visnotaļ skaidri ieskanas matemātiski apsvērumi par individuāla vēlētāja niecīgo ietekmi uz balsu sadalījumu un vēlēšanu rezultātiem. Īpaši tas redzams gadījumos, kad nelieli novadi tiek integrēti lielākās pašvaldībās, kur nelielo novadu iedzīvotājiem samazinās izredzes ievēlēt domē sava novada pārstāvjus. Vēl cits balsošanas bezjēdzīguma aspekts saistās ar priekšstatiem par pašvaldības nozīmi indivīda dzīvē – virkne respondentu apgalvoja, ka tā ir neliela, tāpēc līdzdalība domes izraudzīšanās procesā ir lieka laika tērēšana.

Par neatņemamu sastāvdaļu lēmumam par līdzdalību pašvaldību vēlēšanās kļuva protesta apsvērumi. Turklāt vairāki respondenti runāja par nepiedalīšanos kā apzinātu neapmierinātības izrādīšanas veidu. Šādā veidā viņi izrādīja neapmierinātību ar valdības darbu kopumā un tās nespēju gana sekmīgi ierobežot kovida izplatību, ar administratīvi teritoriālo reformu, kā arī ar demokrātijas funkcionēšanu Latvijā plašākā nozīmē.

Arī demokrātiskā institucionālā iekārta un īpaši jau vēlēšanu process kļuvuši par iemesliem atteikumam piedalīties vēlēšanās. Vispārīgākā līmenī vairāki diskusiju dalībnieki norādīja, ka īsti neuzticas vai pat ir vīlušies Latvijas demokrātijā, jo tā nenodrošina sabiedrības interešu

ievērošanu un nedod cerības uz pozitīvām pārmaiņām. Daži to saista ar nepiemērotu vēlēšanu sistēmu, aicinot mainīt vēlēšanu sistēmu uz mažoritāru vai paaugstināt minimālo vecumu izvirzāmajiem kandidātiem. Citi ir neapmierināti ar vēlēšanu administrēšanu, kas nenodrošinot gana ātru vai ērtu vēlēšanu procedūru vai kas pieļauj negodīgu balsošanu vai balsu skaitīšanu. Visai dažādi bija partiju savstarpējās konkurences vērtējumi.

Savukārt itin reti tika minēts, ka kovids būtu radījis tādu apdraudējumu pilsoņu veselībai, lai viņi izšķirtos nedoties uz vēlēšanām.

Kvantitatīvi pārbaudāmās hipotēzes

Ņemot vērā grupu diskusijās pausto, ir iespējams identificēt vairākas hipotēzes par dažādu faktoru ietekmi uz līdzdalību pašvaldību vēlēšanās, kas būtu pārbaudāmas pētījuma 2.posmā, izmantojot pilsoņu reprezentatīvu aptauju:

1. Saeimas un valdības darbības vērtējuma ietekme
2. Pašvaldības darbības vērtējuma ietekme
3. Politiku atsaucīguma vērtējums un ietekme
4. Politiku kompetences un godīguma uztveres ietekme
5. Politiskās korupcijas ietekme
6. Politiskās konkurences ietekme
7. Demokrātijas novērtējuma ietekme
8. Vēlēšanu administrēšanas novērtējums
9. Apmierinātība ar vēlēšanu sistēmu
10. Pašvaldības nozīme indivīda dzīvē
11. Politiskās dienaskārtības ietekme
12. Kovids kā veselības apdraudējums
13. Atsvešinātības sajūta ATR rezultātā
14. Atteikums piedalīties vēlēšanās kā protests pret ATR
15. Mazo pašvaldību skaitliskā vājuma apzināšanās
16. Identificēšanās ar jaunizveidoto pašvaldību
17. Priekšstati par iedzīvotāju iesaisti uz valsts vai pašvaldības darbību

Pārskats par padziļinātajām intervijām ar ekspertiem

Dalībnieki

Atbilstoši līgumam starp Pārresoru koordinācijas centru un Latvijas Universitāti tika veiktas desmit padziļinātās intervijas ar ekspertiem, lai iztīrātu faktorus, kas varēja 2021.gada ietekmēt līdzdalību pašvaldību vēlēšanās un ārkārtas Rīgas domes vēlēšanās 2020.gadā. Tika intervēti šādi eksperti:

1. Ģirts Dimdiņš, Latvijas Universitātes profesors
2. Aigars Freimanis, SIA "Latvijas fakti" vadītājs
3. Arnis Kaktiņš, SIA Pētījumu centrs SKDS vadītājs
4. Gints Kaminskis, Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēdētājs
5. Iveta Kažoka, domnīcas "Providus" direktore
6. Jurgis Liepnieks, politiskais konsultants
7. Inta Mieriņa, Latvijas Universitātes asociētā profesore
8. Jurijs Ņikišins, Latvijas Universitātes docents
9. Filips Rajevskis, SIA "Mediju tilts" vadītājs
10. Visvaldis Valtenbergs, Latvijas Universitātes asociētais profesors

Ņemot vērā Ministru kabineta noteiktos epidemioloģiskās drošības noteikumus, intervijas tika veiktas, izmantojot tiešsaistes instrumentus.

Galvenās atziņas

Ekspertu intervijās biežāk pieminētais faktors bija Covid-19 jeb kovid. Vairums ekspertu uzskatīja, ka daļu balsstiesīgo pilsoņu rīcību vēlēšanās ietekmēja bažas inficēties ar šo slimību izraisīto koronavīrusu, kuru rezultātā daļa pilsoņu izlēma neapmeklēt pašvaldību vēlēšanu iecirkņus.

Vienlaikus daži eksperti akcentēja atšķirīgu kovidā ietekmi. Ņemot vērā kovidā dominēšanu informatīvajā telpā, daļai pilsoņu varēja būt radusies savveida bezcerības sajūta, ka šī kaite nav pārvarama vai vismaz tās globālās izplatības gaita nav zināma. Ilgstoši izjūtot šādu bezcerību, attīstījās apātija, kuras kontekstā līdzdalība vēlēšanās bija visnotaļ nelietderīgs veids pilsoņu laika un enerģijas izmantošanai.

Cits bieži pieminētais faktors bija administratīvi teritoriālā reforma (ATR), kuras rezultātā pašvaldību skaits tika samazināts līdz 43 vienībām. Taču arī šim faktoram tika saskatītas vairākas izpausmes. No vienas puses, daudzi eksperti norādīja uz politiskās telpas paplašināšanos tajās

pašvaldībās, kas tika izveidotas apvienojot iepriekšējās administratīvās vienības. Tā, savukārt, tika saistīta ar saskarsmi ar jauniem, mazpazīstamiem vai pavisam nepazīstamiem deputāta amata kandidātiem, par kuru iepriekšējo darbību daļai pilsoņu nebija izveidojies kaut minimāls priekšstats. Kopā ar pašvaldības teritorijas palielināšanos šie mazpazīstamie pretendenti sekmēja atsvešinātības sajūtu, kas daļu pilsoņu atturēja no līdzdalības vēlēšanās. Atsevišķi eksperti pat norādīja, ka palielinātie vēlēšanu apgabali sāk līdzināties Saeimas vēlēšanu apgabaliem, veicinot atsvešinātības sajūtu starp vēlētājiem un kandidātiem.

No otras puses, eksperti norādīja, ka ATR varēja īpaši ietekmēt to pilsoņu uzvedību, kuriem agrāk bija tiesības vēlēties iedzīvotāju skaitā mazākos novados. Ja šādi novadi tika iekļauti jaunveidojamā administratīvajā vienībā kopā ar kādu citu, būtiski lielāku novadu, tad, pēc dažu ekspertu domām, tas varēja atturēt mazāko novadu pilsoņus no dalības vēlēšanās, uzskatot, ka matemātisku iemeslu dēļ viņi nespēs panākt savu pārstāvju ievēlēšanu jaunā novada domē.

Jāatzīmē, ka daži eksperti norādīja uz vēl vienu iespējamo ATR saikni ar līdzdalību. Daļa iedzīvotāju nebija apmierināta ar ATR rezultātu, jo nevēlējās sava novada apvienošanu ar citu pašvaldību. Tāpēc eksperti izteica pieņēmumu, ka atteikums piedalīties vēlēšanās var tikt tulkots kā protesta izpausme.

Vairāki eksperti norādīja uz pašas vēlēšanu kampaņas ietekmi. No akadēmiskajiem pētījumiem citās valstīs ir zināms, ka līdzdalība vēlēšanās palielinās, pieaugot partiju/kandidātu sāncensībai un konkurences asumam. Savukārt 2021.gada pašvaldību vēlēšanās šāda sajūta bija mazāk izteikta, jo pietrūka jaudīgu kampaņu, kas radītu vēlēšanu intrigu. Tāpat nebija vērojami krasi ideoloģiskie pretstati. Šie faktori kopumā mazināja līdzdalību.

Ar šiem faktoriem cieši saistīts ir dažu ekspertu uzskats, ka vēlēšanu neesamība Rīgā būtiski vājināja sajūtu par izteiktu konkurenci starp partijām. Kā norādīja kāds eksperts, "Rīga piešķir mērogu – lielāki budžeti, nacionāla līmeņa kampaņa; Rīga izstaro uz pārējo valsti". Cits eksperts norādīja, ka Rīgas kampaņas praksē tiek mērķētas ne tikai uz rīdziniekiem, bet arī uz citu pašvaldību iedzīvotājiem, kas savukārt veicina līdzdalību citās pašvaldībās. Vienlaikus daži eksperti norāda, ka priekšvēlēšanu kampaņa Rīgas pilsētā veicina arī pārējo pašvaldību iedzīvotāju informētību par vēlēšanām, to datumu un procedūru. Vēl cits eksperts akcentēja, ka daļa vēlētāju kampaņas laikā sagaida "šovu", ko daļēji nodrošina Rīgas kampaņa, bet 2021.gadā šāds šovs izpalika.

Vairāki eksperti norādīja uz līdzdalības kritumu kā sekām pilsoņu sajūtai, ka vēlēšanas neko būtisku neizšķir. Tomēr ekspertu viedokļi dalījās par to, kā šāda sajūta varētu rasties. Vieni eksperti uzsvēra, ka vietējā līmenī pašvaldību vēlēšanu uzvarētājs bieži vien ir viegli paredzams: līdzšinējie līderi ir darbojušies visnotaļ sekmīgi, daudzi iedzīvotāji ir apmierināti ar viņu darbību, ticamu alternatīvo līderu nav. Turklāt šie līderi arvien nostiprinās, izvēršot savu darbību vairāku sasaukumu laikā un sekmīgi izmantojot publiskos resursus vietējās kopienas problēmu risināšanai. Pēc šo ekspertu domām, par iedzīvotāju apmierinātību liecina daudzu padomju vadītāju pārvēlēšana amatā arī pēc 2021.gada vēlēšanām.

Savukārt citi eksperti uzskatīja, ka daļai iedzīvotāju pašvaldības ir maznozīmīgs sabiedrības pārvades sistēmas elements. Šie iedzīvotāji vai nu izmanto nelielu daļu pašvaldības nodrošināto pakalpojumu (piemēram, sociālie pakalpojumi) vai arī nesaista šos pakalpojumus ar pašvaldības veiktspēju (piemēram, atkritumu apsaimniekošana). Daļa šo iedzīvotāju, iespējams, strādā citas pašvaldības teritorijā. Turklāt atsevišķi eksperti izteica pieņēmumu, ka pašvaldību funkcijas un loma cilvēku dzīvēs varētu būt samazinājusies pārvaldes sistēmas centralizācijas rezultātā, kas mazina motivāciju piedalīties pašvaldību vēlēšanās.

Visai bieži eksperti no akadēmiskās vides norādīja uz to, ka zemais uzticēšanās līmenis politiķiem bijis viens no faktoriem, kas mazināja līdzdalību pašvaldību vēlēšanās 2021.gadā. Šī neuzticēšanās vispirms attiecas uz nacionālā līmeņa politiskajām organizācijām un to pārstāvjiem. Tā, domājams, radusies kā sekas ilgstošai vidēji sekmīgai valsts attīstībai, kuras gaita un rezultāti neatbilst daļas iedzīvotāju gaidām.

Eksperti arī atzīmēja, ka daļa sabiedrības netic savām spējām ietekmēt politiku rīcību, tāpēc izvēlas lieki netērēt savus resursus dalībai vēlēšanās. Vienlaikus šāda neticība var rasties arī no nepietiekami sekmīgās valsts attīstības gaitas. Ilgstoša neticības sajūta savai spējai ietekmēt politiķus, pēc dažu ekspertu domām, var transformēties bezspēcības sajūtā vai pat naidīgumā pret politiku.

Atsevišķi eksperti norādīja, ka daļa pilsoņu uzskata, ka starp politiskajām partijām nav teju nekādu atšķirību ("visas partijas ir vienādas"), tāpēc balsošanai nav jēgas. Šāds vērtējums veidojoties no (1) nespējas ietekmēt politiku rīcību un (2) šķietami nemainīgām rīcībpolitikām un visai paredzamiem to rezultātiem, neraugoties uz to, kādas politiskās partijas ir pie varas nacionālajā līmenī.

Arī emigrāciju no Latvijas eksperti uzskata par līdzdalību ietekmējošu faktoru, taču tā izpausmes ir daudzveidīgas. Pirmkārt, emigrācija netiek precīzi atspoguļota Latvijas statistikā – daudzi emigranti dažādu iemeslu dēļ saglabā deklarēto dzīvesvietu Latvijā, kaut neiesaistās Latvijas politiskajos procesos. Tāpēc šo personu iekļaušana kopējā balsstiesīgo pilsoņu skaitā faktiski mākslīgi pazemina oficiālos līdzdalības rādītājus. Otrkārt, politiskās partijas tikpat kā neuzrunāja diasporas pārstāvjus, tādējādi nestimulējot līdzdalību, īpaši to personu vidū, kuras jau ilgāku laiku atrodas ārpus Latvijas un tikpat kā nepazīst savā pašvaldībā izvirzītos kandidātus. Treškārt, diasporā esot nedaudz izplatīts priekšstats, ka "man nav morālu tiesību" ietekmēt tās pašvaldības darbu, kurā attiecīgais pilsonis ir deklarējis savu dzīvesvietu vai kurā viņam/-ai pieder nekustamais īpašums, jo šis cilvēks pastāvīgi dzīvo ārpus Latvijas. Ceturtkārt, kovidā apstākļos dažādu iemeslu (epidemioloģiskā nedrošība, karantīnas prasības, ekonomiskā nestabilitāte u.c.) dēļ bija ierobežota starptautiskā mobilitāte, kas radīja papildus šķērslī diasporas pārstāvju dalībai vēlēšanās.

Atsevišķi eksperti uzsvēra vēlēšanu administrāciju kā nelielu faktoru, kas varēja mazināt līdzdalību. Tie rīdzinieki, kuriem ir nekustamais īpašums citā pašvaldībā, varēja balsot pašvaldību vēlēšanās 2021.gadā atbilstoši īpašuma atrašanās vietai. Tomēr eksperti pieļauj, ka

pietrūka informācijas par šādu iespēju un procedūru vēlēšanu apgabala maiņai. Arī neizsūtītā informatīvā vēstule par iecirkni, kurā katram pilsonim ir tiesības balsot, pēc ekspertu domām, varēja paaugstināt līdzdalību.

Ekspertu ieteikumi līdzdalības kāpināšanai

Daži eksperti izteica šaubas par līdzdalības kāpināšanas nepieciešamību un visai skeptiski vērtēja politiskās elites rūpes šajā virzienā, apgalvojot, ka “politiķus līdzdalība nesatrauc”. Tomēr vairums ekspertu saskatīja dažādus paņēmienus vēlēšanu līdzdalības kāpināšanai.

Viens no laukietilpīgākajiem, taču noturīgākajiem instrumentiem būtu pilsoņu uzticēšanās palielināšana politiķiem, politiskajām partijām, Ministru kabinetam un Saeimai.

Tāpat eksperti uzsver jēgpilnas politiskās konkurences lomu: pašvaldību vēlēšanās piedaloties spēcīgiem līderiem, kas radītu ticamu alternatīvu esošajiem pašvaldību vadītājiem un mazinātu pilsoņu bažas par vēlēšanu bezjēdzīgumu.

Lai pārvarētu vēlēšanu bezjēdzīguma sajūtu, eksperti uzsver nepieciešamību ar politiķu darbiem parādīt, ka iedzīvotāju viedoklis viņiem ir svarīgs un tas tiek ņemts vērā. Jāsekmē caurskatāmība, atklātība un iedzīvotāju iesaistīšana pašvaldību darbā.

Daži eksperti norāda, ka nepieciešams skaidrot pašvaldības nozīmi indivīda dzīvē, ilustrējot to ar konkrētiem piemēriem. Tāpat iespējams apelēt pie pilsoņa pienākuma piedalīties vēlēšanās.

Lai veicinātu iesaikņošanas kopienā un saliedētu vietējo sabiedrību, palīdzētu kopīgi pasākumi (piemēram, talkas). Pētījumi par citu valstu politisko līdzdalību rāda, ka personas ar lielāku sociālo kapitālu biežāk piedalās vēlēšanās.

Vietējo un nacionālo referendumu biežāka izmantošana “trenētu līdzdalības muskuli”, t.i. veidotos ieradums un, iespējams, pozitīva pieredze ar politisko līdzdalību un ietekmi uz politiskajiem procesiem.

Vairāki ieteikumi ir saistīti ar vēlēšanu administrēšanu. Balsošana internetā varētu radīt papildus iespējas piedalīties vēlēšanās, turklāt šis instruments, pēc ekspertu domām, pazeminātu barjeras diasporas dalībai pašvaldību vēlēšanās. Vienlaikus daži eksperti pauda skepsi par prāvo ieguldījumu interneta vēlēšanu infrastruktūrā atdevi līdzdalības jomā, jo Igaunijas pieredze liecinot, ka šis instruments nav būtiski palielinājis līdzdalību. Būtu nepieciešams paredzēt iespēju pašvaldību vēlēšanās balsot, izmantojot iecirkņus ārzemēs un vienlaikus saglabājot balsošanas pa pastu iespēju. Diasporas uzrunāšanai ir izmantojami arī mērķtiecīgi e-pasta sūtījumi, informācija sociālajos tīklos un domubiedru grupās tajos. Tāpat vēlēšanu iecirkņi būtu izvietojami iespējami tuvāk vēlētājiem – tirdzniecības centros, gadatirgos utml. Informācijā par vēlēšanu procedūru būtu plaši izmantojamas vizualizācijas.

Kvantitatīvi pārbaudāmās hipotēzes

Ņemot vērā ekspertu intervijās pausto, ir iespējams identificēt vairākas hipotēzes, kas būtu pārbaudāmas pētījuma 2.posmā, izmantojot pilsoņu reprezentatīvu aptauju:

1. Kovids kā veselības apdraudējums
2. Kovids kā dienaskārtības mainītājs
3. Atsvešinātības sajūta ATR rezultātā
4. Atteikums piedalīties vēlēšanās kā protests pret ATR
5. Mazo pašvaldību skaitliskā vājuma apzināšanās
6. Identificēšanās ar jaunizveidoto pašvaldību
7. Informētība par apvienotās pašvaldības politisko vidi
8. Politiskās uzticēšanās ietekme
9. Priekšstati par iedzīvotāju iesaisti uz valsts vai pašvaldības darbību
10. Saeimas un valdības darba vērtējumu ietekme
11. Pašvaldību un to vadītāju darbības vērtējuma ietekme
12. Pašvaldību maznozīmīguma ietekme
13. Politiskās konkurences ietekme
14. Rīgas kampaņas ietekme

Riska grupas un kvantitatīvi verificējamie pieņēmumi

Veicot pētījuma pirmo posmu par iemesliem, kuru dēļ strauji samazinājās līdzdalība pašvaldību vēlēšanās 2021.gada 5.jūnijā, tika izmantoti dažādi informācijas avoti: akadēmiskās publikācijas par līdzdalību ietekmējošiem faktoriem mūsdienu demokrātijās, Latvijā iepriekš veikti kvantitatīvie pētījumi, informācija no valsts reģistriem, padziļinātās intervijas ar ekspertiem, kā arī grupu diskusijas ar Latvijas Republikas pilsoņiem, kuri nepiedalījās vēlēšanās 2021.gadā. Vieni no svarīgākajiem šī posma uzdevumiem bija:

- 1) formulēt hipotēzes par līdzdalības kritumu, kas būtu verificējamās kvantitatīvā pētījumā, izmantojot pilsoņu reprezentatīvu aptauju, kā arī
- 2) identificēt 5-10 riska grupas balsstiesīgo personu vidū, kuras nepiedalās vēlēšanās.

Riska grupas

Kaut gan pamatotākus secinājumus par tiem sabiedrības segmentiem, kuri nepiedalījās pašvaldību vēlēšanās, ir iespējams izdarīt pēc mikrolīmeņa datu analīzes, jau šobrīd pieejamā informācija ļauj iezīmēt dažas "riskas grupas", kurās vēlēšanu līdzdalība ir zemāka.

Vīrieši – Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) sniegtie dati skaidri parāda, ka vīrieši bija pasīvāki balsotāji nekā sievietes. Turklāt fakts, ka šāda tendence ir novērojama visās vecuma grupās, norāda, ka tai nav sakara ar dzīvescikla iezīmēm.

Jaunatne – PMLP sniegtie dati liecina, ka personas vecumā līdz 34 gadiem jūtami retāk devās balsot visās pašvaldībās. Jāņem vērā, ka vairumā pašvaldību dominējoša pasivitāte bija novērojama pat vecuma grupā līdz 44 gadiem.

Kurzemnieki un zemgalieši – CVK apkopotie dati liecina, ka Kurzemes un Zemgales pašvaldībās vēlēšanu aktivitāte ir bijusi nedaudz zemāka nekā Vidzemē un Latgalē, turklāt šāda tendence novērojama ne pirmo reizi.

Politiski atsvešinātie – grupu diskusiju rezultāti vedina domāt par neapmierinātību ar politiskās elites darbību, kuras rezultātā daļa balsstiesīgo pilsoņu ir atsvešinājušies no politikas un, iespējams, valsts.

Bezbērnu personas – PMLP sniegtie dati skaidri parāda, ka personas bez nepilngadīgiem bērniem mazāk piedalījās vēlēšanās. Nepilngadīgo bērnu mobilizējošā loma ir īpaši labi novērojama vecuma grupā no 25 līdz 44 gadiem.

Neieinteresētie – grupu diskusijas un akadēmiskie pētījumi vedina pieņemt, ka personas, kas maz interesējas par politiku biežāk izvēlas nepiedalīties vēlēšanās.

Etniskās minoritātes – CSP un CVK datu analīze rāda, ka novados ar augstāku latviešu īpatsvaru līdzdalība vēlēšanās bija nedaudz augstāka.

Hipotēzes

Pēc pieejamās informācijas analīzes ir iespējams formulēt virkni hipotēžu, kas ir pārbaudāmas ar mikrolīmeņa datiem, kas iegūti reprezentatīvā aptaujā.

Politiskās elites faktori un hipotēzes

1. Saeimas darbības negatīvs vērtējums samazina līdzdalību vēlēšanās.
2. Ministru kabineta darbības negatīvs vērtējums samazina līdzdalību vēlēšanās.
3. Pašvaldības darbības negatīvs vērtējums samazina līdzdalību vēlēšanās.
4. Mazs politiķu atsaucīgums sabiedrības interesēm samazina līdzdalību vēlēšanās.
5. Zems politiķu kompetences vērtējums samazina līdzdalību vēlēšanās.
6. Augsta politiskās korupcijas nacionālajā/vietējā līmenī uztvere samazina līdzdalību vēlēšanās.
7. Negatīvs kovida krīzes vadības vērtējums samazina līdzdalību vēlēšanās.

Indivīda attieksmju faktori un hipotēzes

1. Zema politiskā uzticēšanās samazina līdzdalību vēlēšanās.
2. Zema starppersonu uzticēšanās samazina līdzdalību vēlēšanās.
3. Maza interese par politiku samazina līdzdalību vēlēšanās.
4. Neapmierinātība ar demokrātijas pamatprincipiem samazina līdzdalību vēlēšanās.
5. Neapmierinātība ar demokrātijas funkcionēšanu samazina līdzdalību vēlēšanās.
6. Mazas politiskās konkurences sajūta samazina līdzdalību vēlēšanās.
7. Atvērtība jaunai pieredzei palielina līdzdalību vēlēšanās.
8. Zems pašvaldības nozīmes vērtējums samazina līdzdalību vēlēšanās.
9. Individuāla neticība savai politiskajai ietekmei samazina līdzdalību vēlēšanās.
10. Individuāla neticība Latvijas attīstības perspektīvām samazina līdzdalību vēlēšanās.

Institucionālie faktori un hipotēzes

1. Neapmierinātība ar vēlēšanu sistēmu samazina līdzdalību vēlēšanās.
2. Neapmierinātība ar vēlēšanu administrēšanu samazina līdzdalību vēlēšanās.
3. Informācijas trūkums par vēlēšanu norisi samazina līdzdalību vēlēšanās.

Administratīvi teritoriālās reformas radītie faktori un hipotēzes

1. Noliedzoša attieksme pret administratīvi teritoriālo reformu samazina līdzdalību vēlēšanās.
2. Priekšstats par iepriekšējās pašvaldības skaitlisko vājumu samazina līdzdalību vēlēšanās.

3. Informācijas trūkums par jauno pašvaldību samazina līdzdalību vēlēšanās.
4. Emocionālās saiknes trūkums ar jauno pašvaldību samazina līdzdalību vēlēšanās.

Citi faktori

1. Bažas inficēties ar kovidu vēlēšanu iecirknī samazina līdzdalību vēlēšanās.
2. Etniskās minoritātes retāk piedalījās vēlēšanās.
3. Personas ar zemākiem ienākumiem retāk piedalījās vēlēšanās.
4. Personas ar zemāku formālās izglītības līmeni retāk piedalījās vēlēšanās.
5. Nodarbinātība privātajā sektorā samazina līdzdalību vēlēšanās.
6. Mediju patēriņš krievu valodā samazina līdzdalību vēlēšanās.

Izmantotā literatūra

Aarøe, L., Appadurai, V., Hansen, K. M., Schork, A. J., Werge, T., Mors, O., ... & Petersen, M. B. (2021). Genetic predictors of educational attainment and intelligence test performance predict voter turnout. *Nature Human Behaviour*, 5(2), 281-291.

Almond, G. A., & Verba, S. (1963). *The civic culture*. Princeton University Press.

Ansolabehere, S., & Konisky, D. M. (2006). The introduction of voter registration and its effect on turnout. *Political Analysis*, 14(1), 83-100.

Beauregard, K. (2018). Women's representation and gender gaps in political participation: do time and success matter in a cross-national perspective? *Politics, Groups, and Identities*, 6(2), 237-263.

Birch, S. (2016). *Full participation: A comparative study of compulsory voting*. Manchester University Press.

Blais, A. (2000). *To vote or not to vote? The merits and limits of rational choice theory*. University of Pittsburgh Press.

Blais, A., & Achen, C. H. (2019). Civic duty and voter turnout. *Political Behavior*, 41(2), 473-497.

Blais, A., & Carty, R. K. (1990). Does proportional representation foster voter turnout? *European Journal of Political Research*, 18(2), 167-181.

Blais, A., Daoust, J. F., Dassonneville, R., & Péloquin-Skulski, G. (2019). What is the cost of voting? *Electoral Studies*, 59, 145-157.

Blais, A., & Dobrzynska, A. (1998). Turnout in electoral democracies. *European Journal of Political Research*, 33(2), 239-261.

Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, K. L. (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. *American Political Science Review*, 89(2), 271-294.

Bratsberg, B., Dawes, C. T., Kotsadam, A., Lindgren, K. O., Öhrvall, R., Oskarsson, S., & Raaum, O. (2022). Birth order and voter turnout. *British Journal of Political Science*, 52(1), 475-482.

Cancela, J., & Geys, B. (2016). Explaining voter turnout: A meta-analysis of national and subnational elections. *Electoral Studies*, 42, 264-275.

- Chernykh, S., Doyle, D., & Power, T. J. (2017). Measuring Legislative Power: An Expert Reweighting of the Fish-Kroenig Parliamentary Powers Index. *Legislative Studies Quarterly*, 42(2), 295-320.
- Dalton, R. J. (2016). Party identification and its implications. In *Oxford research encyclopedia of politics*.
- Denny, K. J., & Doyle, O. M. (2007). "... Take up thy bed, and vote" Measuring the relationship between voting behaviour and indicators of health. *The European Journal of Public Health*, 17(4), 400-410.
- Denny, K., & Doyle, O. (2008). Political interest, cognitive ability and personality: Determinants of voter turnout in Britain. *British Journal of Political Science*, 38(2), 291-310.
- Donovan, T. (2017). Cognitive mobilization. *The SAGE Handbook of Electoral Behaviour*, 313-335.
- Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper.
- Edlin, A., Gelman, A., & Kaplan, N. (2007). Voting as a rational choice: Why and how people vote to improve the well-being of others. *Rationality and Society*, 19(3), 293-314.
- Eisinga, R., Te Grotenhuis, M., & Pelzer, B. (2012). Weather conditions and voter turnout in Dutch national parliament elections, 1971–2010. *International Journal of Biometeorology*, 56(4), 783-786.
- Fieldhouse, E., Cutts, D., & Bailey, J. (2020). Who cares if you vote? Partisan pressure and social norms of voting. *Political Behavior*, 1-20.
- Fiske, D. W. (1949). Consistency of the factorial structures of personality ratings from different sources. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44(3), 329–344.
- Fornos, C. A., Power, T. J., & Garand, J. C. (2004). Explaining voter turnout in Latin America, 1980 to 2000. *Comparative Political Studies*, 37(8), 909-940.
- Fowler, J. H. (2006). Habitual voting and behavioral turnout. *The Journal of Politics*, 68(2), 335-344.
- Fowler, J. H., & Dawes, C. T. (2008). Two genes predict voter turnout. *The Journal of Politics*, 70(3), 579-594.
- Franklin, M. N. (1996). Electoral participation. *Comparing democracies: Elections and voting in global perspective*, 216-235.
- Franklin, M. N. (2004). *Voter turnout and the dynamics of electoral competition in established democracies since 1945*. Cambridge University Press.
- Gallego, A. (2015). *Unequal political participation worldwide*. Cambridge University Press.

- Garnett, H. A. (2019). Evaluating online registration: The Canadian case. *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 18(1), 78-92.
- Gerber, A. S., Green, D. P., & Larimer, C. W. (2008). Social pressure and voter turnout: Evidence from a large-scale field experiment. *American Political Science Review*, 102(1), 33-48.
- Gerber, A. S., Huber, G. A., Doherty, D., & Dowling, C. M. (2011). The big five personality traits in the political arena. *Annual Review of Political Science*, 14, 265-287.
- Germann, M. (2021). Internet voting increases expatriate voter turnout. *Government Information Quarterly*, 38(2), 101560.
- Gidengil, E., Wass, H., & Valaste, M. (2016). Political socialization and voting: The parent–child link in turnout. *Political Research Quarterly*, 69(2), 373-383.
- Gomez, B. T., Hansford, T. G., & Krause, G. A. (2007). The Republicans should pray for rain: Weather, turnout, and voting in US presidential elections. *The Journal of Politics*, 69(3), 649-663.
- Goren, H., & Bornstein, G. (2000). The effects of intragroup communication on intergroup cooperation in the repeated Intergroup Prisoner's Dilemma (IPD) game. *Journal of Conflict Resolution*, 44(5), 700-719.
- Gronke, P., Galanes-Rosenbaum, E., & Miller, P. A. (2007). Early voting and turnout. *PS: Political Science & Politics*, 40(4), 639-645.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (2001). *Special interest politics*. MIT press.
- Grönlund, K., & Setälä, M. (2007). Political trust, satisfaction and voter turnout. *Comparative European Politics*, 5(4), 400-422.
- Grumbach, J. M., & Hill, C. (2022). Rock the registration: Same day registration increases turnout of young voters. *The Journal of Politics*, 84(1).
- Gunther, R. (2005). Parties and electoral behavior in Southern Europe. *Comparative politics*, 253-275.
- Hart, D., & Youniss, J. (2018). *Renewing democracy in young America*. Oxford University Press.
- Holbein, J. B., & Hillygus, D. S. (2020). *Making young voters: Converting civic attitudes into civic action*. Cambridge University Press.
- Horn, D. (2011). Income inequality and voter turnout. *GINI Discussion Papers*, 16.
- Jackman, R. W. (1987). Political institutions and voter turnout in the industrial democracies. *American Political Science Review*, 81(2), 405-423.

- Jackman, R. W., & Miller, R. A. (1995). Voter turnout in the industrial democracies during the 1980s. *Comparative Political Studies*, 27(4), 467-492.
- Jensen, C., & Jespersen, B. B. (2017). To have or not to have: Effects of economic inequality on turnout in European democracies. *Electoral Studies*, 45, 24-28.
- Kaase, M. (1999). Interpersonal trust, political trust and non-institutionalised political participation in Western Europe. *West European Politics*, 22(3), 1-21.
- Kanazawa, S. (2000). A new solution to the collective action problem: The paradox of voter turnout. *American Sociological Review*, 433-442.
- Kaniovski, S., & Mueller, D. C. (2006). Community size, heterogeneity and voter turnouts. *Public Choice*, 129(3-4), 399-415.
- Karp, J. A., & Banducci, S. A. (2008). Political efficacy and participation in twenty-seven democracies: How electoral systems shape political behaviour. *British Journal of Political Science*, 38(2), 311-334.
- Knack, S. (1994). Does rain help the Republicans? Theory and evidence on turnout and the vote. *Public Choice*, 79(1), 187-209.
- Kostadinova, T. (2003). Voter turnout dynamics in post-Communist Europe. *European Journal of Political Research*, 42(6), 741-759.
- Kostadinova, T., & Power, T. J. (2007). Does democratization depress participation? Voter turnout in the Latin American and Eastern European transitional democracies. *Political Research Quarterly*, 60(3), 363-377.
- Kudrnáč, A., & Lyons, P. (2017). Parental example as a motivation for turnout among youths. *Political Studies*, 65(1_suppl), 43-63.
- Lapp, M. (1999). Incorporating groups into rational choice explanations of turnout: An empirical test. *Public Choice*, 98(1), 171-185.
- Lewis-Beck, M. S., Norpoth, H., Jacoby, W., & Weisberg, H. F. (2008). *The American voter revisited*. University of Michigan Press.
- Lijphart, A., & Aitkin, D. (1994). *Electoral systems and party systems: A study of twenty-seven democracies, 1945-1990*. Oxford University Press.
- Loewen, P. J., & Dawes, C. T. (2012). The heritability of duty and voter turnout. *Political Psychology*, 33(3), 363-373.
- Mattila, M., Söderlund, P., Wass, H., & Rapeli, L. (2013). Healthy voting: The effect of self-reported health on turnout in 30 countries. *Electoral Studies*, 32(4), 886-891.
- Mezey, M. L. (1979). *Comparative legislatures* (Vol. 6). Durham, NC: Duke University Press.

- Mueller, D. C. (2003). *Public choice III*. Cambridge University Press.
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66(6), 574.
- Norris, P. (2002). *Democratic phoenix: Reinventing political activism*. Cambridge University Press.
- Norris, P. (2004). *Electoral engineering: Voting rules and political behavior*. Cambridge University Press.
- Panagopoulos, C. (2008). The calculus of voting in compulsory voting systems. *Political Behavior*, 30(4), 455-467.
- Persson, M., Sundell, A., & Öhrvall, R. (2014). Does Election Day weather affect voter turnout? Evidence from Swedish elections. *Electoral Studies*, 33, 335-342.
- Powell, G. B. (1982). *Contemporary democracies*. Harvard University Press.
- Radcliff, B., & Davis, P. (2000). Labor organization and electoral participation in industrial democracies. *American Journal of Political Science*, 132-141.
- Reif, K., & Schmitt, H. (1980). Nine second-order national elections—a conceptual framework for the analysis of European Election results. *European Journal of Political Research*, 8(1), 3-44.
- Riker, W. H., & Ordeshook, P. C. (1968). A Theory of the Calculus of Voting. *American Political Science Review*, 62(1), 25-42.
- Seimuškāne, L., & Vilka, I. (2012). Local Referendums as a Paradigm for Transformation of Citizens' Participation in Latvia. *Socialiniai Tyrimai*, 2012(3).
- Selb, P. (2009). A deeper look at the proportionality—turnout nexus. *Comparative Political Studies*, 42(4), 527-548.
- Smets, K., & Van Ham, C. (2013). The embarrassment of riches? A meta-analysis of individual-level research on voter turnout. *Electoral Studies*, 32(2), 344-359.
- Solvak, M., & Vassil, K. (2016). *E-voting in Estonia: technological diffusion and other developments over ten years (2005-2015)*. Johan Skytte Institute of Political Studies, University of Tartu.
- Singh, S. P. (2021). *Beyond Turnout: How Compulsory Voting Shapes Citizens and Political Parties*. Oxford University Press.
- Smets, K. (2012). A widening generational divide? The age gap in voter turnout through time and space. *Journal of Elections, Public Opinion & Parties*, 22(4), 407-430.

- Söderlund, P., & Rapeli, L. (2015). In sickness and in health: Personal health and political participation in the Nordic countries. *Politics and the Life Sciences*, 34(1), 28-43.
- Steiner, N. D. (2010). Economic globalization and voter turnout in established democracies. *Electoral Studies*, 29(3), 444-459.
- Stockemer, D. (2017). What affects voter turnout? A review article/meta-analysis of aggregate research. *Government and Opposition*, 52(4), 698-722.
- Stockemer, D., LaMontagne, B., & Scruggs, L. (2013). Bribes and ballots: The impact of corruption on voter turnout in democracies. *International Political Science Review*, 34(1), 74-90.
- Sulloway, F. J. (1996). *Born to rebel: Birth order, family dynamics, and creative lives*. Pantheon Books.
- Trumm, S., Sudulich, L., & Townsley, J. (2017). Information effect on voter turnout: How campaign spending mobilises voters. *Acta Politica*, 52(4), 461-478.
- Uhlener, C. J. (1989). Rational turnout: The neglected role of groups. *American Journal of Political Science*, 390-422.
- Verba, S., & Nie, N. H. (1987). *Participation in America: Political democracy and social equality*. University of Chicago Press.
- Wagner, M., Johann, D., & Kritzinger, S. (2012). Voting at 16: Turnout and the quality of vote choice. *Electoral Studies*, 31(2), 372-383.
- Weinschenk, A. C. (2017). Big five personality traits, political participation, and civic engagement: Evidence from 24 countries. *Social Science Quarterly*, 98(5), 1406-1421.
- Wilford, A. M. (2017). Polarization, number of parties, and voter turnout: Explaining turnout in 26 OECD countries. *Social Science Quarterly*, 98(5), 1391-1405.
- Wilford, A. M. (2020). Understanding the competing effects of economic hardship and income inequality on voter turnout. *Politics & Policy*, 48(2), 314-338.
- Wolfinger, R. E., & Rosenstone, S. J. (1980). *Who votes?*. Yale University Press.
- Yamamura, E. (2011). Effects of social norms and fractionalization on voting behaviour in Japan. *Applied Economics*, 43(11), 1385-1398.

Grupu diskusiju dalībnieki

Nr.p.k.	Diskusijas valoda	Vecuma grupa	Vecums	Reģions	Nodarbošanās	Dzimums
1.	latviešu	18-30	20	Lielrīga	Studē	vīrietis
2.	latviešu	18-30	22	Lielrīga	Studē/ strādā	vīrietis
3.	latviešu	18-30	24	Lielrīga	Studē/ strādā	sieviete
4.	latviešu	18-30	27	Lielrīga	Strādā	vīrietis
5.	latviešu	18-30	28	Lielrīga	Strādā	sieviete
6.	latviešu	18-30	30	Lielrīga	Strādā	sieviete
7.	krievu	18-30	19	Latgale	Studē	sieviete
8.	krievu	18-30	20	Latgale	Studē	vīrietis
9.	krievu	18-30	22	Latgale	Studē	sieviete
10.	krievu	18-30	22	Latgale	Studē/ strādā	vīrietis
11.	krievu	18-30	25	Latgale	Studē/ strādā	sieviete
12.	krievu	18-30	25	Latgale	Strādā	vīrietis
13.	krievu	18-30	26	Latgale	Studē/ strādā	vīrietis
14.	latviešu	30-50	30	Vidzeme	Strādā	vīrietis
15.	latviešu	30-50	35	Vidzeme	Strādā (pašnodarbināta)	sieviete
16.	latviešu	30-50	38	Vidzeme	Strādā	vīrietis
17.	latviešu	30-50	39	Vidzeme	Strādā	vīrietis
18.	latviešu	30-50	42	Vidzeme	Dekrētā/ Strādā	sieviete
19.	krievu	30-50	31	Lielrīga	Strādā	sieviete
20.	krievu	30-50	35	Lielrīga	Strādā	sieviete
21.	krievu	30-50	37	Lielrīga	Strādā	vīrietis
22.	krievu	30-50	40	Lielrīga	Strādā	sieviete
23.	krievu	30-50	40	Lielrīga	Strādā	vīrietis
24.	krievu	30-50	45	Lielrīga	Strādā	vīrietis
25.	latviešu	50-70	50	Zemgale	Strādā	vīrietis
26.	latviešu	50-70	55	Zemgale	Strādā	sieviete
27.	latviešu	50-70	58	Zemgale	Pensijā	sieviete
28.	latviešu	50-70	67	Zemgale	Strādā	vīrietis
29.	krievu	50-70	50	Kurzeme	Strādā	vīrietis
30.	krievu	50-70	51	Kurzeme	Strādā	vīrietis
31.	krievu	50-70	59	Kurzeme	Strādā	sieviete
32.	krievu	50-70	64	Kurzeme	Pensijā	sieviete